

Doç. Dr. Zeynep ŞİŞLİ*

İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA ÇALIŞAN SAĞLIĞI AÇISINDAN DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ: TELAFİ Mİ, KORUMA MI?

OBLIGATIONS OF THE STATE ABOUT WORKERS' HEALTH IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS;
COMPENSATION OR PROTECTION

ÖZET

Dünyada ve Türkiye’de çalışanlar iş kazaları ve meslek hastalıkları sonucu yaşamını kaybetmekte ya da engelli olmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği kurallarının iyi uygulanması halinde büyük ölçüde engellenebilecek olan bu durum, bireysel zararların hukuken telafisi yolu ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Ancak ölüm ya da bedensel bütünlüğün bozulması, maruz kalan kişi açısından telafisi imkânsız bir yaşam hakkı ihlali oluşturmakta ve Devletin uluslararası sözleşmelerle taahhüt ettiği Anayasal yükümlülükleri gereği öncelikle bu durumu engellemesi gerekmektedir. Bu çalışmada yazılı kaynakların taranması ve içerik analizi yöntemi ile çalışan sağlığının insan hakları ile ilişkisi içinde önemini hatırlatmak ve devletin hukuksal sorumluluğunu vurgulamak amaçlanmıştır. Bu amaçla, temel haklar kapsamında Devletin çalışan sağlığını yerine getirme yükümlülüğünün, Türk hukukunda uluslararası ve Anayasal hukuksal dayanakları öz olarak hatırlatıldıktan sonra, örnek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı ve Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçeleri üzerinden “çalışanların yaşamlarını koruma” yerine “telafî” ağırlıklı mevcut uygulamanın yeterliliği tartışılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, iş kazası ve meslek hastalığı sonucu uğranılan zararın telafisi yerine, yaşam hakkı kapsamında çalışan sağlığının Devletçe korunması gereği, öneriler ışığında vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, çalışan sağlığı, Devletin yükümlülükleri, Yaşam hakkı, sosyal haklar.

ABSTRACT

Workers die or disabled because of occupational accidents and illnesses in the world and Turkey. The damages are tried to be personally reimbursed by law even though this situation could be prevented by good occupational health and safety practice. Yet death and impaired bodily integrity are both irreparable consequences of violation of “right to live” for the person who is the subject of them, and should be prevented by the state according to the legal obligations regulated by International conventions and the Constitution. In this study, it is aimed to remind the importance of the workers’ health regarding to human rights and emphasize the legal responsibility of the state about it, by using the methods of review of the written sources and content analysis. At first, it is tried to recall the legal basis of the responsibility of the State according to the international and Constitutional provisions in Turkish law, about protecting the workers’ health within the context of the basic rights in sum, and then to examine the adequacy of the current practice based on mainly reparation of the personal damages instead of protection of the lives of the workers’ considering the precedents of European Human Rights Court and Turkish Constitutional Court, to that end. Legal obligation of the State to protect the workers’ life instead of the compensation after the death or injury due to occupational accident or illnesses is underlined as a duty of the State within the scope of “right to live” with proposals in conclusion.

Keywords: Constitution-making, Constitution-making in Azerbaijan, The Constitution of Azerbaijan Soviet Socialist Republic, The Constitution of Azerbaijan, The Constitution of Nakhchivan Autonomous Republic.

* Makalemin ilk okumasını yaparak görüşleri ile geliştirmemde katkısı olan Av. Özgür ERBAŞ’a, son halini gözden geçiren Av. Muradiye KAVUT’a teşekkür ediyorum.

* İzmir Ekonomi Üniversitesi öğretim üyesi.

GİRİŞ

İş kazası ve meslek hastalıkları sonucu ölüm ve engellilik, sanayileşmenin başlangıcından bu yana insanlık ailesinin çözüm üretilmeye çalışılan en önemli sosyal sorunlarından birisi olmuştur. Sosyal haklar düşüncesi ve sosyal devlet anlayışının gelişmesi ile birlikte, bilim ve teknolojinin de desteği ile işçi sağlığı ve iş güvenliğinin sağlanması yolunda olumlu adımlar atılmıştır. Ancak son on yıllarda bu durumun tersine bir süreç yaşandığı gözlenmektedir. Bangladeş'te 24 Nisan 2013'de meydana gelen en az 1,132 kişinin öldüğü, 2,500'den fazla kişinin yaralandığı Rana Plaza felaketi/iş kazası¹ ve Türkiye'de 13 Mayıs 2014'de meydana gelen en az 301 kişinin öldüğü Soma Maden felaketi/iş kazası², iki bilinen örnek olarak, durumun vahametini hatırlamak açısından yeterli sayılabilir³.

İçinde yaşadığımız 21.yüzyılda bilim ve teknolojinin ulaştığı ilerleme düzeyi, insanlara internet vasıtası ile bilgiye kolaylıkla erişim ve teknolojiyi her alanda kullanarak yaşamı kolaylaştırma olanaklarını sağlıyor. Ekonomide gerek sözleşme yapma gerek ödeme/lojistik/ulaşım/teslimat açılarından sağladığı kolaylıklar, dış kaynak kullanımı (outsourcing) olarak ifade edilen taşeronlaşma/alt işveren ve hatta bağımsız işverenler vasıtası ile farklı coğrafyalarda mal ve hizmet üretimini, önceki yüzyıllara nazaran daha da mümkün kılıyor. Bu durum, 2000'li yıllardan başlayarak süregelen küresel ekonomik krizin etkisi ile artan rekabetin sonucu olarak, hammadde ve iş gücü sağlama açısından, mal ve hizmet üretimi zincirinde her bir parça için en ucuz işgücü sunan yeri bulup kullanma noktasında ülkeler ve şirketlerin tercihlerini belirliyor⁴. Küre-

¹ "The Rana Plaza Accident and its aftermath", https://www.ilo.org/global/topics/geip/WCMS_614394/lang-en/index.htm, erişim tarihi 06.08.2109.

² "Working together to promote a safe and healthy working environment", International Labour Conference 106th Session, 2017, s.4,92. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_543647.pdf, erişim tarihi 06.08.2019.

³ Servet Yanatma. "Soma dünyada son 50 yılın en ölümcül 2. maden kazası". <https://tr.euronews.com/2019/05/13/soma-dunyada-son-50-yilin-en-olumcul-2-maden-kazasi>, erişim tarihi 06.08.2019.

⁴ Hasan Bakır, "Neo-Liberalizm, Küresel Kriz ve Emek Piyasasında Yaşanan Dönüşümler; Güney Avrupa Bağlamında bir Değerlendirme", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018, Cilt:18, Yıl:18, Sayı: 3, 18: 1-30, s.2-4. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/554047>, erişim tarihi 07.08.2019.

selleşme sürecinde işgücü piyasalarının karşılıklı bağımlılığı olarak ifade edilen bu durumun gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde emeğin toplu pazarlık ve örgütlenme haklarını olumsuz etkilediği⁵, güvencesiz, atipik ve eğreti çalışma biçimlerinin artmasına, çalışan sağlığının korunmasında devlet denetiminin somut ifadesi olan iş teftişinin ise azalmasına yol açtığı tespit ediliyor⁶. Her yıl 2.78 milyon kişinin iş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölümüne, ek olarak ölümlü olmayan ancak 4 günden çok iş günü kaybı ile sonuçlanan 374 milyon işle ilgili yaralanmalara ve ekonomik olarak tahminen gayrisafi yurtiçi hasılının %3,94'ünün kaybına neden olanın kötü iş sağlığı ve güvenliği uygulaması olduğu belirtiliyor⁷. Bu tespit, iş sağlığı ve güvenliğinin doğru uygulanmasının sağlanması halinde, insan ve çevre sağlığını yok sayan bu sürecin düzeltilebileceği anlamına geliyor. Dünyada ve Türkiye'de iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi için iş sağlığı ve güvenliği çalışmalarının, tıp ve mühendislik başta olmak üzere birçok alanda sürmesine ve hukuki düzenlemeler yapılmasına rağmen azalmaması, uygulamanın etkin sağlanamadığını gösteriyor. Oysa Türkiye'de de önemli bir sosyal sorun olan ölümlü ve ağır yaralı iş kazalarının %98 oranında engellenmesi ve yeterli düzeyde tanı dahi konulmadığı düşünülen meslek hastalıklarının gerekli çalışmalar yapıldığında önüne geçilebilmesi mümkün bulunuyor⁸. İş kazalarına neden olan ihmaller ve meslek hastalıkları ile sonuçlanan maruziyetlerin, iş sağlığı ve güvenliği kadar çevre sağlığı açısından da olumsuz etkilerinden söz etmek abartılı sayılmamalı, çünkü çalışanın ölümünü veya engelli hale gelmesini göze alan, rekabeti önceleyen ve her koşulda daha fazla kar güdüsü ile üretim

⁵ Zeki Erdut, Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye, Dokuz Eylül Yayınları, Ocak 2002, s.19-29.

⁶ ILO, Labour Administration and Inspection, <https://www.ilo.org/global/topics/labour-administration-inspection/lang-en/index.htm>, erişim tarihi 05.08.2019.

⁷ ILO, Safety and Health at Work, <https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/lang-en/index.htm>, erişim tarihi 05.08.2019.

⁸ Emine Demirel Top, Nil Yapıcı, Çağatay Çetinkaya. "Comparison of Fatal Occupational Accidents Statistics in Turkey with Some European Countries", International Journal of Scientific and Technological Research www.iiste.org ISSN 2422-8702 (Online) Vol 4, No.6, 2018; 107-119, s.118, <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JSTR/article/view/43642/44975>, erişim tarihi 01.08.2019; Ebrar Zeynep İlman. "Türkiye'de Meslek Hastalıkları", Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, C.1, S.1, 2015, www.saysad.org;21-36,s.21. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/153587>, erişim tarihi 01.08.2019.

için kullanılan araç, gereç, malzeme ve yöntemler çevre sağlığına da zarar veriyor.⁹ Dolayısı ile sadece çalışanların değil, onlardan öte geleceğimizin ve hepimizin yaşam ve sağlığını yok sayan tehlikeli bir durumla karşı karşıyayız. Çevresel etkileri ile birlikte çalışan sağlığının, bağımlı çalışan işçiler ve diğerleri kadar, hepimizi, geleceğimizi ilgilendiren bir sorun olarak gündemimizde olması gerekiyor.

İş ve işyeri sağlık ve güvenlik koşullarının sağlanmaması hali, sağlık yaşamın kaynağı olduğundan, en olağanüstü durumda dahi dokunulamaz ve devredilemez, en temel “çekirdek” insan hakkı; yaşam hakkının tehdit altında olması anlamına geliyor. İş kazası veya meslek hastalığı sonucu her ölüm veya vücut bütünlüğünün bozulması hali, devletin düzenleme, denetleme ve yargı yolları ile güvence altına almakla yükümlü olduğu yaşam hakkını koruma, bu alanda görevlerinin etkili olarak yerine getirilip getirilmediğinin sorgulanmasını gerektiriyor. Uluslararası belgelerde de düzenlenen Anayasal temel haklarımızla ilişkisi içinde konuyu kavramak ve uygulamada çalışan sağlığını tüm boyutları ile öncelikle gelişmesini sağlamak, aslında kendimizi ve evreni korumanın da ön koşulu olarak görünüyor. Bu açıdan yargıya intikal etmiş, ölümlü ya da ağır yaralamalı bir iş kazası veya meslek hastalığı sonucu uğranılan ve gerçek anlamda geri döndürülmesi imkânsız zararın, bireysel telafisinden öte, tüm çalışanların işle ilgili sağlığının korunmasının yaşam hakkı kapsamında devletin yükümlülüğü olduğunu hatırlamak ve vurgulamak gerekiyor.

Yazılı kaynakların taranması ve içerik analizi yöntemi ile yapılan bu çalışmada, çalışan sağlığının Türk hukukunda insan hakları ile ilişkisi içinde önemini hatırlatmak ve devletin hukuksal sorumluluğunu vurgulamak amaçlanmıştır. Bu amaçla, öncelikle iş hukuku kapsamında temel haklarla ilişkisi içinde, adlandırılması işçi sağlığı ve iş güvenliğinden iş

⁹ “Creating Safe and Healthy Workplaces for All”, International Labour Organization. Report prepared for the G20 Labour and Employment Ministerial Meeting Melbourne, Australia, 10-11 September 2014, http://www.g20.utoronto.ca/2014/ILO-safe_and_healthy_workplaces.pdf; Chris Laszcz-Davis. “The OSH Challenge: Understanding Our Emerging World and its Workforce Development Needs”, Statement, 23 March 2019. https://www.ilo.org/safework/events/safeday/33thinkpieces/WCMS_678736/lang-en/index.htm. Erişim tarihi 06.08.2019.

sağlığı ve güvenliğine değişen çalışan sağlığının önemi, uluslararası ve Anayasal hukuksal dayanakları ile hatırlatılacaktır. İkinci bölümde, çalışan sağlığı açısından insan hakları bağlamında devletin yükümlülüklerine değinildikten sonra uygulamadan örnek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı ve Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçeleri, devletin hakkın uygulanmasını sağlama yükümlülüğü temelinde, “koruma” yerine “telafi” esaslı mevcut uygulamanın yeterliliği açısından tartışılmaya çalışılacaktır. İlk bölümde terminolojik olarak kullanımın süreç içinde değişimine kısaca değinilen “işçi sağlığı ve iş güvenliği” ve “iş sağlığı ve güvenliği” ile “çalışan sağlığı” ibareleri, bu çalışmanın tamamında çalışanların işle ilgili yaşam ve vücut bütünlüğüne yönelik zararlardan korunmasını ifade etmek için aynı anlamda kullanılmıştır. Birçok açıdan farklı kaynaklar çerçevesinde daha geniş ele alınması mümkün olan çalışan sağlığı, bu çalışmada Türk hukukunda iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi ile ilgili Devleti yükümlü kılan temel hukuksal kaynaklar ile örnek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi kararları ile sınırlı tartışılmıştır. Sonuç olarak, iş kazası ve meslek hastalığı sonucu uğranılan zararın bireysel telafisi yerine, yaşam hakkı kapsamında çalışan sağlığının Devletçe korunması bakış açısı ile, mevcut uygulama irdelenmeye çalışılacaktır.

1. İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA İŞÇİ/ÇALIŞAN SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ

a. Çalışan Sağlığı, İş Hukuku ve İnsan Hakları

Türk hukuk terminolojisinde, çalışma ile ilişkisi içinde insanın sağlığının korunması ve güvence altına alınması ile ilgili alanın nasıl adlandırılacağı konusunda fikir birliği tam olarak sağlanamamıştır. İşverenle olan iş sözleşmesi temelinde, işverenin emir ve talimatları doğrultusunda, ücret karşılığı bağımlı çalışan olarak tanımlanan işçinin, iş ilişkisinde sağlığının korunması, 2000’li yıllara kadar “işçi sağlığı” olarak ifade edilmekteydi İş güvenliği ise, Anayasa Mahkemesi tarafından: “İşyerinde çalışanların işin yapılmasıyla ilgili olarak ortaya çıkan tehlikelerden bedensel ve ruhsal olarak zarar görmemeleri için alınması gerekli ruhsal,

teknik ve tıbbi önlemleri almaya yönelik sistemli çalışmalar” olarak tanımlanmaktaydı.¹⁰ İşçinin sağlığının korunması ile iş güvenliğinin sağlanmasına yönelik sosyal hukuk alanı, “işçi sağlığı ve iş güvenliği” olarak adlandırılmakta idi¹¹.

Türk hukuk mevzuatının Avrupa Birliği hukuku ile uyumlulaştırılması sürecinde, “iş sağlığı ve güvenliği” ibaresinin tercih edilmesi, sağlığı korunacak özneyi odağına almadığı ve belirsizleştirdiği¹², işçinin sağlığı yerine işin sürekliliğini amaçladığı düşüncesi ile eleştirildi, alanda çalışan bir kısım kişi ve kurumlarca benimsenmedi¹³. Ancak 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun, Avrupa Birliği’nin 89/391 Çerçeve Direktifi temelinde, konu ile ilgili temel düzenleme olarak 2012’de yürürlüğe girmesi sonrasında, hukuk öğretisinde genel olarak “iş sağlığı ve güvenliği” kullanılmaya başlandı. Kanunun adı ve birinci maddesinde, “işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemek” olarak ifade edilen amacı çerçevesinde, bu hukuk alanının adının “iş sağlığı ve güvenliği hukuku” olarak genel kabul gördüğü söylenebilir¹⁴. Ancak işle ilgili öncelikle korunması gerekenin bağımlı çalışan işçi olması ve bizzat işçinin sağlık ve güvenliğinin tehdit altında olması sebepleri ile işçi sağlığı ibaresinin kullanımı da anlamlıdır ve öğretilerde birçok iş hukukçusu tarafından halen tercih edilmektedir¹⁵.

¹⁰ Anayasa Mahkemesi 1988/51 E., 1989/18 K. sayılı ve 2.5.1989 günlü kararı, aktaran İbrahim Ö. Kaboğlu, “Anayasa’da Sosyal Haklar, Alanı ve Sınırları”, Anayasal Sosyal Haklar (Editör:İbrahim Ö.Kaboğlu), Legal Yayınevi, İstanbul 2012;15-35, s.18.

¹¹ Örnek, Yusuf Alper, “Bazı Ülkelerde İşçi Sağlığı-İş Güvenliği Uygulamaları ve Türkiye’deki Uygulama ile Karşılaştırılması”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 1988;83-101. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/9611>, erişim tarihi 05.08.2019.

¹² Murat Özveri, İşçi Sağlığı İş Güvenliği ve İş Cinayetleri, Birleşik Metal İş Yayınları, İstanbul 2015, s.15.

¹³ Oğuz Topak, “İşçiden İş Kavramına Geçiş ve Değişikliğin Gizli İdeolojisi”. TTB Mesleki sağlık ve Güvenlik Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran 2004, 7-12; <https://calismaortami.fisek.org.tr/>; <https://www.genelis.org.tr/isci-sagligi,3,2704>; <https://www.mmo.org.tr/kitaplar/isci-sagligi-ve-guvenligi-oda-raporu-vb>.

¹⁴ Sarper Süzek, İş Hukuku, Yenilenmiş 16.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s.863-930; Erdem Özdemir, İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014

¹⁵ Murat Özveri, “Türkiye’de Meslek Hastalıkları Alanında Yaşanan Hukuki Açmazlar”. Çalışma ve Toplum, 2018/2, s.749-786.

Çalışma ile ilgili sağlığın korunması, Devletin sağlamakla yükümlü olduğu dokunulmaz ve devredilmez bir hakkın konusu olması sebebiyle, kendi adına bağımsız çalışanlar açısından dahi emredici hükümlerle düzenleme yetkisi ve yerine getirme yükümlülüğü bulunan bir alandır. Günümüzde alışlagelmiş iş ilişkisinin sınırlarını zorlayan, esnek ve güvencesiz bağımlı çalışma modellerinin her geçen gün çeşitlenerek gündeme gelmesi ve ayrıca Türk hukukunda “memur” statüsü ile işvereni devlet olan çalışanların bulunması karşısında, işçi yerine “çalışan sağlığı” olarak ifade edilebileceği, hatta “mesleki sağlık ve güvenlik” ibaresinin uluslararası alan adının çevirisi olarak, aynı anlamda kullanılabileceği düşüncesindeyim.

Çalışan sağlığı ile amaçlanan, kişinin ölümü ya da beden bütünlüğünün bozulması/engelli olmasına neden olan iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesidir. Gerçekte iş ve işyerinin sağlıklı ve güvenli kılınması anlamında çalışan sağlığının, sadece fiziksel ve ruhsal koşulların değil, iş organizasyonunun da bu amaca yönelik yapılandırılmasını gerektiren, en geniş anlamda iş hukukunu bir bütün olarak kapsayan bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. İnsani olmayan fazla çalışma sürelerinin dikkat derecesini etkileyerek iş kazasına neden olması, dinlenme hakkı kullandırılmayan çalışanın ruh sağlığının bozulması ya da ücretin yeterli olmaması sonucu geçimini sağlayamayan çalışanın intihara sürüklenmesi gibi olaylar göz önüne alındığında, varlık sebebi iş ilişkisinde işverene göre ekonomik ve sosyal açıdan zayıf olan işçinin haklarının korunması olan iş hukukunun tüm kural ve kurumlarının gerçekte çalışan sağlığı kapsamında olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmada “işçi sağlığı ve iş güvenliği”, “iş sağlığı ve güvenliği” ile “çalışan sağlığı” ibareleri, aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılmıştır.

Bu noktada korunan çalışanın insan olarak varlığı, kişiliği ve onuru olmakla, çalışan sağlığı ve en geniş anlamda kapsadığı ve kapsamında olduğu iş hukuku, insan hakları hukuku ile doğrudan ilişkilidir. İnsanın en temel hakkı olan yaşam hakkının ayrılmaz bir parçası, olmazsa olmaz koşulu olarak ifade edilen temel bir sosyal hak olarak sağlık hakkı, herkesin en yüksek düzeyde sağlık standartlarına sahip olma, bu bağlamda

sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkını kapsamaktadır¹⁶. Yetişkin hemen her insanın, yaşamının üçte birini geçirdiği işyeri ve/veya işle ilgili sağlık ve güvenliğinin sağlanması, en temel hak olan yaşam hakkının gerçekleşebilmesi, hayatta etkin kılınabilmesi için zorunludur. Bu sebeple, iş hukuku kapsamında çalışan sağlığı kuralları ve uygulaması, yaşam hakkı ve onun olmazsa olmaz koşulu olan sağlık hakkının yerine getirilebilmesi açısından önemlidir. İş ve işyeri koşullarının sağlıklı ve güvenli kılınmasını sağlayacak mühendislik ve tıp başta olmak üzere tüm alanlarda yürütülecek bilimsel çalışmaların yanı sıra, bu çalışmaların sonuçlarının uygulanmasını zorunlu kılacak hukuk kuralları ve kural- ların yaşama geçirilmesi için etkili bir kamusal organizasyon ile iş teftişi ve yargı denetimini sağlamak devletin yükümlülüğüdür.

b. Uluslararası İnsan Hakları Belgelerinde Çalışan Sağlığı

İnsanın hukuki kişiliğinin tanınması, maddi ve manevi varlığını güvenlik içinde geliştirme, özgürce yaşama hakkının iktidar tarafından tanınması ve devlet gücünün uygulama sınırları olarak kabulü ile insan haklarından söz etmek mümkün olmuştur. Doğal hukuk doktrininden esinlenen 1766 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile bireyi devlete karşı koruyan, kişi güvenliği ve özerkliğini ve siyasal yaşama katılmasını sağlayan ve günümüz Anayasalarında “kişi hakları” ve “siyasal haklar” başlıkları altında düzenlenen birinci kuşak klasik haklar güvence altına alınmış, devlete bu özgürlükleri tanıma ve karışmama, yanı sıra üçüncü kişilerin karışmalara karşı garanti altına alma görevi verilmiştir¹⁷. Bu hakların en başta geleni yaşam hakkıdır. Günümüzde geçerli uluslararası belgelerden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2.maddesi 1.fıkra ilk cümlesi ile düzenlendiği hali ile olağanüstü hallerde dahi askıya alınmasına izin verilmeyen temel hüküm olarak herkesin yaşam hakkının yasa ile korunacağı esası, kişi güvenliğini sağlayacak biçimde devlet gücünün kullanım sınırlarını düzenlemekte-

¹⁶ Nihat Bulut, Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009, s.206-207.

¹⁷ Nihat Bulut, Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009, s.25-29.

dir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında, devletin herkesin yaşama hakkını gerek devletin kolluk kuvvetleri, gerek üçüncü kişilere karşı koruma yükümlülüğü önemle vurgulanmaktadır; “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin, yaşam hakkını güvence altına alan ve ölüm cezası verilmesinin haklı olabileceği koşulları belirleyen 2. maddesi, Sözleşme’nin, askıya alınmasına izin verilmeyen en temel hükümleri arasında yer almaktadır... İşkence ve insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya cezayı yasaklayan 3. madde ile birlikte, Avrupa Konseyini oluşturan demokratik toplumların temel değerlerinden birini vurgulamaktadır*”¹⁸

Yaşama hakkının kapsamı açısından, öldürülmeme ve kötü muamele görmeme ile sınırlı düzenlenmesinin yeterli olmadığı 19.yüzyılda sanayileşme ile ortaya çıkan ücretli ve bağımlı çalışma olgusunun, kadın ve çocuklar dâhil tüm işçilerin yaşam haklarını olumsuz etkilemesi ile anlaşılmıştır. Sözleşme serbestisi içinde, geçimlerini sağlamak için çalışmaktan başka çaresi olmayan yoksullar, işverenlerinin ortaya koyduğu koşulları kabul ederek, çok uzun sürelerle ve düşük ücretlerle, sağlıksız ortamlarda çalışmışlar ve ülkelerin gelecek nesillerinin varlığını tehdit edecek kadar çok ölüm ve engellilik ile sonuçlanan iş kazaları ve meslek hastalıkları ile karşılaşmışlardır. Bu duruma karşı verdikleri mücadele sonucunda devletlerin sosyal niteliğinin ortaya çıkması, iş ilişkisinde güçsüz olan işçinin korunmasına yönelik asgari çalışma koşullarının düzenlenmesi için devletin müdahalesi ile başlamış, iş hukuku olarak gelişecek bu alan, sosyal devlet ya da refah devleti anlayışının temelini atmıştır.¹⁹ Zaman içinde dezavantajlı kesimlerin desteklenmesi ve çevrenin korunması açılarından devleti görevli kılmaya kadar genişleyen, temel hakların yaşama geçirilmesi için sosyal ve ekonomik hakların tanımlanması sürecini başlatan, işçinin korunması ihtiyacının ortaya çıkmasıdır.²⁰ Bu süreçte gelişen sosyal haklar, devlete bir hizmet sunma, güçsüz lehine kural koyma, uygulama ve denetleme görevleri yüklemiştir.

¹⁸ Makaratzis / Yunanistan, 20 Aralık 2004 tarihli Büyük Daire kararı, § 56, [http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/tematik_bilginotu/hayat/Right%20to%20life%20\(Ya%C5%9Fam%20Hakk%C4%B1\).pdf](http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/tematik_bilginotu/hayat/Right%20to%20life%20(Ya%C5%9Fam%20Hakk%C4%B1).pdf), erişim tarihi 01.08.2019.

¹⁹ Özge Yücel Dericiler, Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinın Krizi Ekseninde Bir İnceleme, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2014, s.26; Bülent Tanör, Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, May Yayınları, İstanbul 1978, s.70.

²⁰ Şükran Ertürk, İş İlişkisinde Temel Haklar, Seçkin Yayınları, Ankara 2002, s.25.

Ulusal Anayasalarda daha önce düzenlenmiş olmakla birlikte, küresel ölçekte klasik hakların yanı sıra sosyal hakların ilk olarak 1948’de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile tanımlandığını söyleyebiliriz²¹. Bildirinin, tavsiye niteliği taşıdığı, herhangi bir denetim mekanizmasına yer verilmediği ve hukuki bağlayıcılığının bulunmadığı değerlendirilmekle birlikte, uluslararası ve ulusal düzeyde siyasi ve moral etkisi önem taşımaktadır²². Bildirgenin önsözünde; tüm insanların sahip olduğu onurun ve eşitliğinin korunmasında devredilemez haklarının tanınmasının özgürlük, adalet ve dünya barışının temeli olduğu belirtilmektedir. İnsanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklerin sebebi olarak insan haklarının tanınmaması ve hor görülmesi gösterilmekte, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde söz ve inanma özgürlüklerine sahip olacakları bir dünya amacı, insanın ana hakları, kişilik, onur ve değeri ile kadın ve erkek eşitliği yanı sıra sosyal ilerleme ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi hayat şartlarını kurma kararı ilan edilmektedir²³. Bu açıdan önsöz ile yoksulluktan kurtulma, sosyal ilerleme ve daha iyi hayat şartlarının özgürlüklerin ön koşulu olarak amaçlar arasında sayılması, insan hakları anlayışının özgürlüklerden öte, ekonomik ve sosyal hakları kapsayacak şekilde ele alındığının ifadesidir. Beyanname maddelerinde, kişi hak ve özgürlükleri yaşam hakkından başlayarak düzenlenmekte, ardından siyasal haklar ve “sosyal güvenlik” ile başlayarak devam eden ekonomik ve sosyal haklar yer almaktadır.

Bir bütün olarak insan haklarının amacı, insan onurunun korunması ve kişi olarak varlığına saygı duyulmasıdır. İnsan haklarının, metodolojik ve tarihsel açıdan klasik haklar ve sosyal haklar olarak ayrılmasının, amaçları ve özü açısından bir önemi bulunmamaktadır. Kişisel ve siyasal hakların korunması ve yaşama geçirilmesi için, sosyal ve ekonomik hakların güvence altına alınması gereklidir. *Kişi hak ve özgürlükleri ile siyasal hakların sağlıklı ve yeterli ölçüde kullanılabilmesi sosyal hakların varlığına bağlıdır*²⁴. Toplumun ekonomik ve sosyal açıdan güçsüz bireylerinin,

²¹ Umüt Omay, Sosyal Haklar Kısa ve Eleştirel Bir Bakış, Beta İstanbul 2011, s.8.

²² Nihat Bulut, Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009, s.77.

²³ <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

²⁴ Ali Güzel, “Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar”, Anayasal Sosyal Haklar (Editör:İbrahim Ö.Kaboğlu), Legal Yayınevi, İstanbul 2012;279-289, s.279.

sosyal ve ekonomik hakları olmaksızın, kişisel ve siyasal haklarını bilinçli ve özgürce kullanmaları mümkün değildir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde "*insan haklarının bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı*" olarak ifade edilen bu temel ilke, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, 4 Aralık 1950 yılındaki bildiriminde "*kişisel ve siyasal haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yakın ilişkili ve birbirine bağlı haklar*" olduğu ve "*ekonomik, siyasal ve kültürel haklardan yoksun olan insanın Evrensel Beyanname 'de öngörülen özgür insan olamayacağı*" şeklinde ayrıca ve açıkça vurgulanmıştır²⁵

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 23.maddede düzenlenen "çalışma hakkı" kapsamında, işini serbestçe seçme, adil ve elverişli çalışma şartları, işsizlikte korunma yanı sıra "eşit işe eşit ücret", işçinin kendisine ve ailesine insan onuruna yakışır bir yaşam sağlayacak düzeyde ve sosyal koruma ile desteklenen adil ve elverişli bir ücret ile sendikalar vasıtasıyla örgütlenme ve çıkarlarını koruma hakları, 24.maddede "dinlenme hakkı" kapsamında, eğlenme, çalışma sürelerinin uygun ölçüde sınırlandırılması ve ücretli tatil hakları belirtilmektedir. Bu maddelerin kapsamında yer alan hakların tamamı, geniş anlamda çalışanın sağlığının korunması açısından elzemdir, dar anlamda ise adil ve elverişli çalışma şartları sağlanması hedefinin, iş sağlığı ve güvenliğini ifade ettiği söylenebilir.

Nitekim evrensel düzeyde sosyal haklarla ilgili ikinci önemli belge olan Birleşmiş Milletlerin 16 Aralık 1966'da kabul ettiği ve Türkiye'nin 2003'de usulüne uygun yürürlüğe koyarak iç hukukunun bir parçası haline getirdiği 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin "Adil ve Uygun İşte Çalışma Şartları" başlıklı 7.maddesi (b) bendi ile "Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları" özellikle güvence altına alınmıştır²⁶.

²⁵ Gülmez, Mesut, Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye Kollokyumu, Bildiriler ve Tartışmalar-Kollokyum Sunuş Konuşması, (Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi/TODAİE.), Ankara 1993, s. 20-21'den aktaran Gülnur Erdoğan, "Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı".TBB Dergisi, Sayı 77, 2008;123-166, s.127.

²⁶ <https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/3507--Ekonomik,-Sosyal-ve-Kulturel-Haklara-Iliskin-Uluslararası-Sozleşme.pdf>

Sosyal haklar ve bu bağlamda çalışan sağlığı ve iş güvenliğinden söz edildiğinde, uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletlerin çalışma ve sosyal adalet alanlarında uzman kuruluşu, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşme ve tavsiye kararlarına da değinilmesi gereklidir. ILO, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde devletin işçi lehine müdahalesinin ifadesi iş hukukunun sosyal tarafları kabul edilen işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinden oluşan üçlü bir yapı temelinde, çalışma hayatına ilişkin standart belirleme ve çalışma hayatını düzenleme işlevlerini sözleşmeler ve tavsiyeler yolu ile kural koyarak, denetim mekanizmaları ve teknik yardım yoluyla uygulanmasını sağlayarak yerine getirmeye çalışmaktadır²⁷. ILO'nun en önemli etkinlik alanlarından birisi, çalışanın işle ilgili yaşam ve sağlığının korunmasına yönelik iş sağlığı ve güvenliğidir.²⁸ ILO'nun çalışma koşulları ile ilgili sözleşme ve tavsiye kararları, bu kapsamda işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda genel kuralları içeren "31,97,112,164 ve 176 sayılı tavsiyeler ile 155 ve 183 sayılı sözleşmeler" yanı sıra, özel tehlikelere karşı koruma düzenleyen sözleşme ve tavsiyeleri, alanla ilgili uluslararası hukuk kaynakları arasında kabul edilmektedir²⁹. İşçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin 1981 tarih ve 155 sayılı ILO sözleşmesini onaylayan devletler, işyerinde iş sağlığı ve güvenliği konusunda uygun bir ulusal politikayı uygulamaya koymak ve düzenli olarak gözden geçirme taahhüdü altındadırlar³⁰. ILO'nun 1985 tarihli ve 161 Nolu İş Sağlığı Hizmetleri Sözleşmesi ile 2006 tarihli ve 187 Nolu İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirme Çerçeve Sözleşmesi ile 197 sayılı Tavsiye Kararınının, 155 sayılı temel sözleşmenin geliştirilerek uygulanması anlamında önemine ayrıca değinmek gereklidir³¹

²⁷ Mesut Gülmez, Uluslararası Sosyal Politika, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara 2000, s.59-129; Özge Yücel Dericiler, Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2014, s.184-185.

²⁸ Zeki Erdut, Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye, Dokuz Eylül Yayınları, Ocak 2002, s.64.

²⁹ Mesut Gülmez, Uluslararası Sosyal Politika, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara 2000, s.145.

³⁰ Zeki Erdut, Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye, Dokuz Eylül Yayınları, Ocak 2002, s.64.

³¹ Derya Koçak, Deniz Boz Eravci, Burak Ayan, Elif Çelik, Özge Akaner (Yayına hazırlayanlar) İş Sağlığı ve Güvenliği İle Standartları Sağlıklı ve Güvenli Bir Çalışma Ortamının Geliştirilmesi (ILO standards on oc-

Bölgesel düzeyde Avrupa Konseyi'nin Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ) ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı kapsamında yer alan sosyal haklar arasında “adil ve uygun çalışma koşulları” başlığı altında çalışan sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili hükümler düzenlenmektedir. Türkiye'nin üyesi bulunduğu Avrupa Konseyi'nin sosyal hakları düzenleyen belgesi olan GGASŞ, 3 Mayıs 1996 tarihinde imzaya açılarak 1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe girmiş, Türkiye'de 1 Ağustos 2007 tarihinde iç hukukun bir parçası haline gelmiştir. GGASŞ'nın başlangıç kısmında ifade edildiği üzere, Avrupa Konseyine üye Devletlerin halklarına, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmış olan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesi ile 20 Mart 1952 tarihinde Paris'te imzaya açılan Ek Protokollerde belirtilen sivil(klasik/kişi hakları) ve siyasi özgürlükleri ve yine 18 Ekim 1961 tarihinde Torino'da imzaya açılmış olan Avrupa Sosyal Şartı ve buna ek Protokoller ile yaşam standartlarını ve sosyal refah düzeyini yükseltmek için düzenlenen sosyal hakları sağlamayı kabul ettiklerini dikkate alarak, 1961'den sonra ortaya çıkan sosyal gelişmeler ve ihtiyaçları gözetenek yeni hakların eklenmesi ile düzenlenen GGASŞ içeriği ile ilgili mutabık kaldıkları belirtilmektedir³².

GGASŞ'nın, kendisinden önceki uluslararası belgelerde yer alan düzenlemeleri, en güncel biçimde kapsamlı tanımlayan “Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı” başlıklı 3.maddesinde;

“Akit Taraflar, işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

1- İş güvenliği, iş sağlığı ve çalışma ortamı hakkında tutarlı bir ulusal politika oluşturmayı, uygulamayı ve bunu belli aralıklarla gözden geçirme-

cupational safety and health. Promoting a safe and healthy working environment. Report III (Part 1B), International Labour Conference, 98th Session, 2009, Uluslararası Çalışma Ofisi, Cenevre), ÇASGEM Yayını, Ankara 2018, s.XII.. <http://www.casgem.gov.tr/dosyalar/yayinlar/582/dosya-582-4752.pdf>, erişim tarihi 07.08.2019.

³² <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/81-gozden-gecirilmis-avrupa-sosyal-sarti/>, erişim tarihi 07.08.2019.

yi, bu politikanın temel hedefi, iş güvenliği ve iş sağlığını iyileştirmeyi ve özellikle çalışma ortamının doğasından kaynaklanan tehlike sebeplerini en aza indirmek yoluyla, çalışma sırasında ortaya çıkan ya da bununla bağlantılı olan hastalıkları ve kazaları önlemeyi;

2- Güvenlik ve sağlık alanlarında yönetmelikler hazırlamayı;

3- Denetim yoluyla bu yönetmeliklerin uygulanmasını sağlamayı;

4- Tüm çalışanlar için, aslen koruma ve danışmanlık işlevlerine sahip iş sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesini desteklemeyi; taahhüt ederler” hükmü yer almaktadır³³.

Bir diğer uluslararası belge olan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’da, kişi özgürlükleri, siyasal ve sosyal temel hakları bir arada düzenlemekte, “adil ve uygun çalışma koşulları” başlıklı 31.madde, “dayanışma” ana başlığı altında yer alan sosyal haklardan birisi olarak düzenlenmektedir³⁴. Türkiye, Avrupa Birliği üyesi olmamakla birlikte, Avrupa hukuku bir bütün olarak denetim organları tarafından göz önüne alındığından, GGASŞ’nın denetim organı Avrupa Sosyal Haklar Komitesi ve özellikle bireysel başvuru yoluyla AİHM yargılamalarında dikkate alınabilecek standartlar arasında Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nın içerdiği hükümler de önem taşımaktadır.

İnsan onurunun korunması, insanın maddi ve manevi varlığını geliştirmesi için öncelikle sağlıklı ve güvenli koşullarda yaşamasının güvence altına alınması gerektiği uluslararası hukukta kabul gören temel bir ilke, bir gerçektir. Türkiye, usulüne uygun onaylayarak iç hukukunun bir parçası haline gelen tüm bu uluslararası belgelerde yer alan, en güncel hali ile tam metni yukarıya alınan GGASŞ’nın “Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı” başlıklı 3.maddesi içeriğindeki taahhütlerini

³³ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070409-1.htm>, erişim tarihi 01.08.2019.

³⁴ Mustafa Alp, “Avrupa Birliği Temel Sosyal Hakları ve Türk İş Hukuku”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt : 6, Sayı : 1, 2004, s.1-41, s.4. <http://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/DergiMiz6-1/PDF/alp1.pdf>, erişim tarihi 07.08.2019.

yerine getirmekle yükümlüdür. Bağımlı çalışanlar ve hatta tüm çalışma yaşamındaki nüfus açısından, yaşamının üçte birini geçirdiği işyeri ve işle ilgili sağlık ve güvenliğin sağlanması, devletin sadece uluslararası sözleşmeler ile taahhüt altına girdiği bir yükümlülük değil, çağdaş anlamda hizmet örgütü vasfı nedeniyle varlık sebebi olmaktadır.

c. Anayasa'da Çalışan Sağlığı ve İş Güvenliği

Devlet çalışanların sağlığını ve iş güvenliğini, uluslararası belgeler ve Anayasal hükümler çerçevesinde sağlamakla yükümlüdür. Türkiye Cumhuriyeti, Anayasa'nın 2.maddesinde sosyal bir devlet olarak tanımlanmaktadır. Anayasa'nın 5.maddesinde; "kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırma, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmanın, devletin temel amaç ve görevlerinden olduğu belirtilmektedir.

Anayasa'nın Temel Haklar ve Ödevler başlıklı ikinci kısım, Kişinin Hakları ve Ödevleri başlıklı ikinci bölümünde "Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı" başlıklı 17 madde 1.fıkrasında; herkesin, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahip olduğu düzenlenmektedir. Bu maddede düzenlenen yaşam hakkının hayata geçirebilmesinin ön koşulu, en temel sosyal hak olan "sağlık hakkı" ise, "Temel Haklar ve Ödevler" başlıklı ikinci kısmın, "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlıklı üçüncü bölümünde, "Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması" başlıklı 56.maddede yer almaktadır. Bu maddede; herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu ve devletin, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenleyeceği hükmü yer almaktadır.

Çalışma ile ilgili hükümler, "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlığı altında ayrıca özel olarak düzenlenmektedir. Bu kapsamda; "Çalışma hakkı ve ödevi" başlıklı 49.maddede Devletin, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışan-

ları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alacağı ve “Çalışma şartları ve dinlenme hakkı” başlıklı 50.maddede; kimsenin, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmayacağı, küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacağı, dinlenmenin çalışanların hakkı olduğu ve ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartlarının kanunla düzenleneceği belirtilmektedir. Sosyal güvenlik hakkını düzenleyen Anayasa'nın 60.maddesi, sosyal koruma ve iş kazası ve meslek hastalığı halinde sağlık ve gelir güvencesi oluşturma anlamında devlete görev vermektedir.

Öğretide belirtildiği gibi, iş sağlığı ve güvenliğinden, Anayasa'da açıkça söz edilmemekle birlikte, ilgili maddeler bu ödevi devlete yüklemektedir. Çalışma hakkı; sadece bir işe sahip olmakla sınırlı değil; iş güvenliği, işyerinin sağlıklı olması, çalışan çocuk, kadın ve gençlerin özel olarak korunması, ücretli tatil ve dinlenme, yaşına, gücüne, cinsiyetine uygun işlerde çalıştırılma gibi çalışma ortam ve koşullarının sağlıklı ve güvenli olmasını sağlayacak birçok hakkı kapsayan nitelikte anlaşılmalıdır³⁵. Devletin iş sağlığı ve güvenliğini tüm çalışanlar için sağlamak amacıyla kural koyması; etkili bir iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı oluşturması, gerekli gözetim ve denetimi sağlayacak organizasyonu oluşturması; güçlü bir iş teftiş örgütü (kurumu) kurması ve mevzuatın etkin uygulanmasının güvencesi olarak hukuki, idari ve cezai yaptırımların uygulanmasını sağlaması gerekmektedir³⁶.

Anayasa'nın Devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin sınırları, başlıklı 65.maddesi ile devletin, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getireceği düzenlenmektedir. Bununla birlikte, insan hakları hukuku çerçevesinde sınırlamanın Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olması, demokratik toplum ve

³⁵ İbrahim Ö.Kaboğlu, “Anayasa’da Sosyal Haklar, Alanı ve Sınırları”, Anayasal Sosyal Haklar (Editör: İbrahim Ö.Kaboğlu), Legal Yayınevi, İstanbul 2012; 15-35, s.18.

³⁶ Sarper Süzek, İş Hukuku, Yenilenmiş 16.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2018, s.865.

laik cumhuriyet gereklerine aykırı olmaması, hakkın özüne dokunmaması ve ölçülülük ilkesini zedelememesi gerekmektedir³⁷. Çalışanın işle ilgili sağlık ve güvenliğinin korunması, insan hakları hukuku açısından olağanüstü koşullarda dahi dokunulamaz ve devredilemez çekirdek hak “yaşam hakkı” ile doğrudan ilgilidir. Yargı kararlarında, yaşam hakkı ile doğrudan ilişkilendirilebilen sosyal haklarla ilgili 65.maddenin ileri sürülemeyeceğine hükmedilmektedir. Anayasa Mahkemesi, bir davada devletin sosyal haklardan doğan ödevlerinin sınırını gösteren 65. madde hükümlerinin, sağlık hakkının yalnızca 56. maddede getirilen sağlık hizmetleri bakımından uygulanacağına; sağlık hakkının 17. maddede korunan değerlerle ilgili boyutunda 65. maddenin uygulanabilir olmadığına karar vermiştir³⁸. Dolayısı ile Anayasa 65.maddenin, çalışanın hayatının ve vücut bütünlüğünün korunması anlamında “iş sağlığı ve güvenliği” açısından Devletin yükümlülüklerini yerine getirmemesinin gerekçesi olarak ileri sürülmesi mümkün olmasa gerektir.

Anayasa'nın “Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma” başlıklı 90.madde hükmü, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında, Türkiye'nin onaylayarak uygulama taahhüdü altına girdiği sözleşmelerin ve belgelerin iç hukukta uygulanmasının hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Bu maddede; usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu ve usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınacağı açıkça düzenlenmektedir. Her durumda, sağlıklı ve adil çalışma koşulları kapsamında devletin yükümlülüklerini yerine getirmesi, yaşam hakkı ile ilişkisi içinde zorunlu bulunmaktadır.

³⁷ Nihat Bulut, Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009, s.91-104.

³⁸ Özgür Temiz, “Türk Hukukunda Bir Temel Hak olarak Sağlık Hakkı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 69, No. 1, 2014, s. 165 – 188, s.170. (Örnek olarak AYM, E. 2010/29, K. 2010/90, T.16.07.2010)

1. TEMEL HAKLARLA İLGİLİ DEVLETİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE UYGULAMADA ÇALIŞAN SAĞLIĞI

a. Genel olarak Temel Haklarla İlgili Devletin Yükümlülükleri ve Çalışan Sağlığı

Günümüzde özellikle Birleşmiş Milletler sisteminde esas alınan üçlü tipolojiye göre; devletlerin insan hakları ile ilgili olarak, hakkın varlığına saygı gösterme, hakkı koruma ve hakkın gereğini yerine getirme olarak ifade edilen üç tür yükümlülüğü olduğu kabul edilmektedir. Devletin hakkın varlığına saygı gösterme yükümlülüğü, bireyin özgürlüklerine müdahale etmemesini, koruma yükümlülüğü, bireyin haklarına üçüncü kişilerce yapılacak müdahalelerin devlet tarafından önlenmesini ve yerine getirme yükümlülüğü, bireyin kendi çabaları ile güvence altına alamayacağı ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak üzere devletin gereklilikleri yerine getirmesi olarak kısaca açıklanmaktadır. Avrupa Konseyi sisteminde ise, özellikle AIHM'nin değerlendirmelerinde devletin negatif ve pozitif yükümlülüklerinden yola çıkılarak değerlendirme yapıldığı belirtilmektedir.³⁹ Devletin karışmama ve 3.kişilerin müdahalesini engelleme görevleri “negatif yükümlülükleri” olarak değerlendirilirken, hakkın uygulanmasını sağlamak amacıyla kural koyma ve korumanın yeterli olmadığı, yönetsel açıdan uygulanması için organizasyon, etkin idari ve yargısal denetimle yerine getirilmesi için görevli olduğu, sosyal haklar vasıtası ile ancak kişi hakları ve siyasal özgürlüklerin uygulanabildiği konularda görevleri “pozitif yükümlülük” olarak nitelendirilmektedir.

Devletlerin sosyal haklarla ilgili yükümlülükleri, öğretide yine bu çerçevede; saygı gösterme, koruma ve sağlama/yerine getirme olarak tanımlanmaktadır. Devletin sosyal hakka saygı göstermesi, yasal olarak tanınmasını ve ihlal etmekten kaçınmasını/ihlallere karşı idari ve yargısal denetim ile güvence altına almasını gerektirir. Sendika kurma ve üye olma hakkı, devletin saygı gösterme yükümlülüğünü doğuran sosyal

³⁹ Özge Yücel Dericiler, Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinın Krizi Ekseninde Bir İnceleme, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2014, s.131-132.

hakka örnek olarak gösterilmektedir. Koruma yükümlülüğü, temel hak-tan yararlanan kişi ya da kişi grubunun başka bir kişi grubu karşısında zayıf olması halinde, bu daha güçlü üçüncü kişilerden gelecek müdahalelere karşı güvence altına alınması görevini ifade eder. İş hukuku bir bütün olarak, devletin işveren karşısında ekonomik ve sosyal açıdan zayıf olan işçinin korunması için yasal düzenleme yapması ve uygulanmasını sağlaması gereken bir alan olarak örnek verilmektedir. Devletin yerine getirme/sağlama yükümlülüğü, bireyin haklarını kendi iradesi ve gücüyle gerçekleştiremediği durumlarda zayıf olanı koruyarak ve onunla dayanışmak suretiyle, fırsat eşitliği ve sosyal adaleti sağlayabileceği alanlarda ortaya çıkacaktır. Bir sosyal hakkın bu yükümlülüklerden sadece birini gerektirebileceği gibi, tek bir sosyal hakkın aynı anda üç yükümlülüğü de doğurmasının mümkün olduğu, Avrupa Birliği temel sosyal hakları ile ilgili dayanışma bölümünü hazırlayan Braibant/Meyer modelinin de bu üç farklı yükümlülük görüşünü benimsediği belirtilmektedir⁴⁰.

İş hukukunun bağımsız bir hukuk alanı olarak varlık nedeni, iş sözleşmesi/ilişkisinde işveren tarafından ekonomik ve sosyal açıdan zayıf olan işçinin korunmasıdır⁴¹. Sosyal devlet anlayışı içinde, gerek işçi lehine asgari koşulların düzenlenmesi, gerek denetimi ve uygulanmasının sağlanması anlamında devlet müdahalesinin temel olduğu ve devletin sosyal taraflar arasında sayıldığı hukuk alanıdır. Bu kapsamda iş sağlığı ve güvenliği olarak ifade edilen, çalışanın sağlığının iş ilişkisinde korunması, devletin yaşam hakkının gereğini işle ilgili yerine getirmesi anlamındadır. Devletin iş sağlığı ile ilgili yükümlülükleri, yaşam hakkına saygı koruma ve gereğini yerine getirmenin doğrudan bir sonucu ve gereğidir. Devlet bu yükümlülüklerini, işle ilgili olarak kural koyma, organizasyon oluşturma ve etkin idari ve yargısal denetim yolu ile sağlamak zorundadır. İdari denetimin, Türk hukukundaki adı ile iş teftişinin, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile esin kaynağı 89/391 sayılı Avrupa Bir-

⁴⁰ Mustafa Alp, "Avrupa Birliği Temel Sosyal Hakları ve Türk İş Hukuku", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt : 6, Sayı : 1, 2004, s.1-41,s.13. <http://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/DergiMiz6-1/PDF/alp1.pdf>, erişim tarihi 07.08.2019, s.13-15.

⁴¹ Gaye Burcu Yıldız, "İş Hukukunun Etkinliği ve Amacı Üzerine Yeniden Düşünmek", Çalışma ve Toplum Dergisi, 2018/2; 733-748, s.734. <http://www.calismatoplum.org/sayi57/yildiz.pdf>, erişim tarihi; 01.08.2019.

liği Çerçeve Direktifi ile sağlanmaya çalışılan “önleme” amacını yerine getirecek etkinlikte olması zorunludur. Çünkü her ne kadar yargısal denetimin, tekrar aynı hatalara düşmeme doğrultusunda sadece işverenlere değil, devlete de yol gösterici ve caydırıcı niteliği bulursa da konusu olan ölüm ya da beden bütünlüğü bozulmasının öznesi kişiyi canlandırma ya da sağlıklı kılma gücü bulunmamaktadır. İş kazalarının ya da meslek hastalıklarının telafı ya da tazmini, o kaza veya meslek hastalığına uğramış ve yaşamını yada bedensel bütünlüğünü kaybetmiş çalışanlar açısından, hayata ve sağlığa yönelen iş ve işyeri ile ilgili risklere karşı koruma ve önleme işlevine sahip deđildir⁴² Bu sebeple, önlemeye yönelik organizasyon ve etkin idari denetim yaşam hakkının korunması için zorunludur ve yargısal pratiğin de “telafı” den öte “caydırıcılığı”, dolayısı ile yine yaşam hakkını güvence altına almayı sağlayacak etkinlikte olması gerekir.

b. Örnek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı Işığında Yaşam Hakkının Kapsamı, Devletin Yükümlülükleri ve Çalışan Sağlığı

Türkiye'nin usulüne uygun kabulü ile iç hukukunun bir parçası olan, kısaca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak anılan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesi (AİHS)'nin içerdığı hakların Devletlerce uygulanmasının etkinliği, sözleşme çerçevesinde bireysel başvuru yoluyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin yargısal denetimine tabidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında, sözleşme kapsamındaki kişi haklarının gerçekleştirilmesi için gerekli sosyal haklar açısından GGASS'na, ILO Sözleşmeleri ve Avrupa Birliği belgelerine referans yapılabilmekte⁴³, bu açıdan

⁴² Annie Thebaud-Mony, Çalışmak Sağlığa Zararlıdır (Fransızca'dan Çeviren: Ayşe Güren), Ayrıntı Yayınları, 2012 İstanbul, s.257.

⁴³ Luis Jimena Quesada, “Avrupa Sosyal Şartı'nın İç Hukukta Uygulanması” (Çeviren: İbrahim Ö. Kaboğlu), Anayasal Sosyal Haklar (Editör: İbrahim Ö. Kaboğlu), Legal Yayınevi, İstanbul 2012;65-71, s.68: “Şart'ın öngördüğü veya alınmasını öngördüğü önlemler, ulusal mevzuatın öngördüklerinden daha üstünse, o zaman Şart'ı ve Avrupa Komitesi'nin içtihadını –özürlükler lehine olanı- (Favor Libertatis Prensibi) uygulamak gerekir ... Örnek: ... Memurların sendikal hakları ile ilgili Demir ve Baykara Türkiye'ye karşı 2008 tarihli (AİHM, yazarın notu) kararı da, benzer bağlamda Avrupa Sosyal Şartı'nı açıkça dayanak almıştır; itiraz konusu olan Şart hükmü, savunmacı devlet (Türkiye, yazarın notu) tarafından onaylanmadığı halde”

(GGASŞ) bu çalışmanın konusu olan çalışan sağlığı ve genel olarak iş hukuku kapsamındaki haklar açısından Türkiye’de yargı kararlarına etkili olabilmektedir. Öyle ki, Türkiye’nin GGASŞ’nda çekince koyduğu maddeler dahi yargı kararlarında, AIHM’nin kararlarında GGASŞ’ının ilgili hükümlerini uyguladığı gerekçesi ile hukuksal dayanak olarak göz önüne alınabilmektedir⁴⁴.

AIHM, devletçe sağlığın korunmasını AIHS’nin 2.maddesinde düzenlenen yaşam hakkı kapsamında ele almaktadır. Bu değerlendirmenin yapıldığı örnek bir karar, 1993’de İstanbul Ümraniye çöplüğünde meydana gelen metan patlaması sonucu akrabalarının ölmesi ve mülkünün yıkılması ile ilgili ceza davalarında belediye başkanlarının görevi ihmal suçundan para cezasına çarptırılmasını ve hükme bağlanmakla birlikte ödenmeyen tazminatları yeterli bulmayan Öneriyıldız’ın başvurusu ile

⁴⁴ Örnek olarak; Yargıtay 9.Hukuk Dairesi’nin 2017/28281 E.-2018/3771 K. Sayılı ve 22.2.2018 tarihli karar gerekçesinde; “Grev hakkı bakımından önemli bir diğer düzenleme de Avrupa Sosyal Şartı ve denetim organı olan Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin yorumudur. Avrupa Sosyal Şartının 6/4. maddesinde “grev hakkı dahil toplu eylem hakkı” düzenlenmiştir. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi maddeyi yorumunda: grev hakkının sadece toplu iş sözleşmesi prosedürü sırasında ve bu prosedürle bağlantılı olarak kullanılamayacağını kabul etmektedir. Komiteye göre: toplu iş sözleşmesi prosedürü dışında, işçilerin iş sözleşmelerinin feshinin bildirildiği dönemde bir grup işçinin bunu önleme veya işten çıkarılanların geri alınması için yaptıkları eylemler toplu eylem hakkı kapsamında yer alır. Belirtmek gerekir ki Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı’nın 5 ve 6. maddelerini onaylamamıştır. Bununla birlikte, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Türkiye’ye ilişkin kararlarında Şartın ilgili hükümlerini uygulamıştır... AIHM, Türkiye aleyhinde verdiği kararda toplu iş sözleşmesi prosedürü ile bağlantılı olmayan 1 günlük genel grevin Hükümet tarafından yasaklanması ve çalışanlara disiplin cezası uygulanmasının AIHS ve Avrupa Sosyal Şartı ve... ile benimsenen kurallara aykırı olduğunu kabul etmiştir. Sonuç olarak, uluslararası normlar uyarınca; işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarını etkileyen veya işyerindeki uygulamalara yönelik olarak kısa süreli, demokratik bir hakın kullanımı niteliğindeki protesto eylemleri toplu eylem hakkına dâhildir. Bu gibi eylemler salt politik nitelikte olmadıkça yasaklanamaz... 08.09.2015 tarihinde iş sözleşmeleri feshedilen Dairemizce de iş sözleşmelerinin feshinin haklı nedene dayandığı kabul edilen... ve... isimli işçilerin işten çıkarılmasını protesto ve işten çıkarılanlara destek olmak için işyerinde bir kısım işçilerin 09.09.2015 günü işi bıraktıkları bu eylemin 11.09.2015 tarihine kadar 3 gün boyunca devam ettiği, davacının da işi bıraktığı ve görevini yapmadığı yönünde tutanak tutulduğu, buna göre davacının da eyleme katıldığı anlaşıldığı her ne kadar işçilerin işten çıkarılan işçilere yönelik dayanışma amacıyla iş yavaşlatabilecekleri, protesto eylemi yapabilecekleri kabul edilse de somut uyuşmazlıkta bunun 3 gün kadar sürdüğü dikkate alındığında eylemin ölçülü kabul edilemeyeceği, işveren açısından haklı fesih imkanı doğduğu ancak işverence eyleme katıldığı kabul edilip sonradan baskıyla eyleme katıldığı söylenerek işe devam etmek isteyen işçilerin iş sözleşmelerinin feshedilmediğinin belirtildiği, işverenin eşit işlem borcuna uygun davrandığını somut olarak kanıtlayamadığı, bunun haklı feshi, haksız duruma düşüreceği ancak feshin geçerliliğini etkilemeyeceği anlaşıldığından feshin geçerli nedene dayandığı kabulüyle davanın reddi yerine yazılı şekilde karar verilmesi hatalı olup bozma nedenidir” denerek, “ölçülülük” ilkesine aykırılık nedeni ile ret kararı verilmişse de, dayanışma amaçlı grev ve protesto eylemlerinin, ölçülü kabul edildiği takdirde fesih nedeni olamayacağı vurgulanmaktadır(<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/9-hukuk-dairesi-e-2017-28281-k-2018-3771-t-22-2-2018>, erişim tarihi 07.08.2019)

ilgili 2004 yılında verilmiştir⁴⁵. AİHM, Öneriyıldız-Türkiye davasında, benzer başvurulardaki yaklaşımını sürdürerek, 2.maddenin devletlere yetki alanlarında bulunanların yaşamlarını güvence altına almak için uygun adımlar atma konusunda pozitif yükümlülükler getirdiğini yinelemiştir. Kararda; *“Bu yükümlülüklerin kamusal olsun veya olmasın yaşam hakkının tehlikede olabileceği her eylem bağlamında ve özellikle de nitelikleri gereği çok tehlikeli olan çöp toplama alanları gibi endüstriyel faaliyetlerde uygulanabilir oldukları şeklinde yorumlanmaları gerekir”* denmektedir.

AİHM bu kararında, “Tehlikeli eylemler” ile ilgili Avrupa standartlarına atıfta bulunarak, tehlikeli faaliyetler sonucu meydana gelen ölümlerin önlenmesi ile ilgili esasa ilişkin prensipleri ortaya koymuştur. AİHM’e göre: 2. madde uyarınca yaşamı güvence altına almak amacıyla her türlü gerekli adımların atılması yönündeki pozitif yükümlülük, her şeyden önce devletin yaşam hakkını tehlikeye sokan durumlara karşı etkili bir caydırıcılık sağlamak üzere bir kanuni ve idari yapı oluşturmasını gerektirmektedir. Bu yükümlülük, söz konusu etkinliğin kendine özgü niteliklerine ve insan hayatı açısından oluşturduğu potansiyel riske uygun olarak etkinliğe ruhsat verilmesini, hazırlanmasını, etkinliğin işletimini, güvenliğini ve denetimini düzenleyen; tüm ilgililerin açığa çıkan riskler nedeniyle hayatı tehlikeye girebilecek vatandaşların etkili bir şekilde korunmasını sağlamaya yönelik pratik önlemleri almasını zorunlu hale getiren yönetmelikler hazırlanmasını gerektirmektedir. Bu önlemler arasında, AİHS kurumlarının içtihatları tarafından belirlenen kamunun haber alma hakkına da özellikle önem verilmelidir. İlgili yönetmelikler, söz konusu etkinliğin teknik yönlerini de göz önüne alarak, ilgili süreçteki eksiklikleri ve farklı düzeylerdeki sorumlular tarafından yapılmış olabilecek hataları belirlemeye yönelik uygun süreçler oluşturmalıdır.

AİHM usul açısından ise, 2. maddenin öngördüğü yasal sistemin, bazı asgari standartları karşılayan ve tehlikeli bir etkinliğin can kaybı-

⁴⁵ Douwe Korff, Yaşam Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2. maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap (Çeviren Özgür Heval Çınar ve Abdulcelil Kaya), Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları No.8, Belçika 2006, s.62-64. http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitapları/yasam_hakki.pdf, erişim tarihi 01.08.2019.

na yol açması halinde soruşturmanın bulguları çerçevesinde cezaların uygulanmasını sağlayan bağımsız ve tarafsız bir resmi soruşturma usulünü hükme bağlaması gerektiğini belirtmektedir. Bu gibi davalarda, yetkili makamların büyük bir gayretle ve ivedilikle çalışması ve ilk olarak olayın meydana gelme şartları ile denetim sisteminin işleyişindeki aksaklıklar, ikinci olarak da söz konusu olaylar zincirinde herhangi bir şekilde rol oynayan devlet görevlileri ya da makamları saptamak için soruşturma açmaları gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Resmi soruşturma aşamasının ulusal mahkemelerde işlemlerin başlatılmasına neden olduğu durumlarda 2. maddenin şartlarının geniş yorumu ile dava aşaması da dâhil tüm işlemlerin kanun yoluyla hayatı korumaya yönelik pozitif yükümlülüğün şartlarını karşılaması gerektiği belirtilmektedir. Ancak bu gerekliliklerin, hiçbir şekilde 2. maddenin başvurana üçüncü tarafları adli bir suç nedeniyle yargılatma ya da cezalandırma hakkını verdiği ya da tüm yargılamaların mahkûmiyetle ya da belirli bir ceza kararıyla sonuçlandırma yükümlülüğü olduğu anlamına gelmediği, ancak diğer taraftan ulusal mahkemelerin hiçbir şekilde hayatı tehlikeye atan suçları cezasız bırakmaması gerektiği de kaydedilmektedir. Halkın güveni ve hukukun üstünlüğüne uyumu sağlamak, yasadışı fiillere hoşgörü ya da katılımı engellemek için bunun şart olduğu, dolayısıyla AİHM'in bu noktada görevinin, kullanılan yargı sisteminin caydırıcı etkisinin ve yaşama hakkı ihlallerinin önlenmesinde bu sistemin oynaması gereken rolün zayıflatılmaması için, ulusal mahkemelerin 2. madde ile öngörülen dikkatli inceleme şartını yerine getirip getirmediğini ve ne kadar getirdiğini belirlemekten ibaret olduğu belirtilmektedir. Bu davaya konu olayın usulü açıdan değerlendirmesinde, Türkiye'deki ceza hukuku prosedürleri tehlikeli faaliyetler ile ilgili olarak yaşam hakkını koruma hususunda teorik olarak yeterli görünmemiş, soruşturmayı yürüten makamların “örnek teşkil edecek bir ivedilikle” hareket etmeleri, özenli davranmaları ve olayla ilgili sorumluları belirlemeleri görülmekle birlikte, cezai yargılamaların kapsamının çok sınırlı tutulması, cezai hükümde yaşam hakkını koruma görevinin yerine getirilmemesinin sorumluluğu tespit edilmeden belediye başkanlarının sadece “görevi ihmal” ile sınırlı yargılanması ve sonuçta çok az para cezasına çarptırılarak cezaların ertelenmesi uygun bulunmamıştır. Sonuç olarak, tehlikeli bir eylemin yü-

rütülmesinden kaynaklanan ölümcül kazayla bağlantılı olarak, yaşama hakkının “kanunla” yeterince güvenceye alınamaması ve gelecekte insan hayatını tehlikeye atan benzeri davranışların caydırılmaması nedeniyle AİHS’in 2. maddesinin usulü yönden de ihlalinin söz konusu olduğu değerlendirilmiştir.

AİHM’in bu karar gerekçesi çerçevesinde; Soma Maden Faciası ile ilgili olarak Devlet Denetleme Kurumu raporu ile: “*Aralarında facianın meydana geldiği ocağın da yer aldığı işletmeler, proje aşamasından başlayarak, üretim süreçlerinde iş sağlığı ve güvenliği standartlarına uygun olmayan çok sayıda yanlışlık ve eksiklikle üretimlerini sürdürmüşlerdir. Bu olgu, var olan denetim mekanizmalarının işlev ve etkinlikleri konusunda önemli bir ölçü oluşturmaktadır*” tespiti yapılmasına ve soruşturmayı yürüten Soma C. Başsavcılığı’nın görevlendirdiği ‘Bilirkişi Heyeti Raporu’nda çeşitli nedenlere bağlı olarak denetim sorumlulukları nedeniyle ilgili iş müfettişlerine birçok yönden asli/ tali kusur izafe edilmesi sebebi ile bakanlıktan İş Teftiş Kurulu İş Müfettişleri hakkında “soruşturma izni” istenmesine rağmen, bu istemin Bakanlık tarafından reddedilmesi halinin, devletin yaşam hakkının gereğini yerine getirmede, tehlikeli bir faaliyet olduğu belli olan maden işi ile ilgili çalışan sağlığının korunması açısından, “caydırıcılık” sağlayan etkin bir yönetsel pratik olmadığı sonucuna varılması güç olmasa gerektir. Bu ve benzer kararların ışığında Soma maden faciasında hayatını kaybeden ve yaralananlar açısından idarenin 1. derece sorumlu olduğu Türkiye Barolar Birliği raporunda tespit edilmektedir⁴⁶. AİHM’in bu kararının esas ve usul yönünden ortaya koyduğu prensipler, çalışan sağlığı açısından devletin yükümlülüklerini yerine getirmesinde rehber olarak kullanılabilir niteliktedir.

⁴⁶ Av. Serkan Cengiz, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Soma Maden Faciası Raporu, TBB Yayınları:269, s.139(Dipnot 206)Ankara 2014, https://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/20141112_somamadenfaciasipdf.pdf, erişim t. 01.08.2019.

c. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Devletin Yükümlülükleri ve Çalışan Sağlığı

1) Norm Denetimi Kararları:

Anayasa Mahkemesi'nin "hukuk devleti" ilkesi temelinde yasama faaliyetinin Anayasa'ya uygun yerine getirilmesinin güvencesi olarak, norm denetimi işlevi bulunmaktadır. Devletin insan hakları kapsamında çalışan sağlığı ile ilgili yükümlülükleri açısından önem arz eden, sosyal hakların yaşam hakkı kapsamında temel bir kişi hakkı olarak önemine ve bu sebeple Anayasa 65.madde çerçevesinde devletin ekonomik durumu ve mali gücü gerekçeleriyle sınırlandırılmayacağına vurgu yapan üç örnek karar gerekçesi aşağıda özetlenmiştir:

a) Anayasa Mahkemesi 2010/29 E-201/90 K. sayılı dosyada, ana muhalefet partisi TBMM grubu tarafından; 21.1.2010 günlü, 5947 sayılı Üniversite ve Sağlık Personelinin Tam Gün Çalışmasına ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un bazı maddelerinin Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla açılan iptal davasını 16.07.2010 günü karara bağlamıştır⁴⁷. Bu kararın; 1219 sayılı Yasa'nın 12. maddesi ile tabipler, dış tabipleri ve tıpta uzmanlık mevzuatına göre uzman olanların, sadece bir kurumla sınırlı meslek icra edebilecekleri hükmünü oy çokluğu ve Anayasa'da güvence altına alınan yaşama hakkı ile herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesi ilkesine aykırılık oluşturduğu düşüncesiyle Anayasa'nın 17. ve 56. maddelerine aykırı bularak iptal eden Mahkemenin gerekçesinde, sağlık hizmetlerinin organizasyonu ile ilgili Anayasa'nın 56.maddesi ile görevli kılınan Devlet'in bazı kayıtlar koyabileceği, ancak bu konuda takdir yetkisini kullanırken hekimlik mesleğinin kişilerin yaşam hakkına hizmet eden niteliği sebebi ile 17.maddede düzenlenen kişinin yaşama, maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkının gereklerini gözetmesi gereği ifade edilmekte, sağlık hakkının esas olarak temel kişi hakkı olan yaşam hakkı ile ilgili olduğuna hükmedilmektedir.

⁴⁷ Anayasa Mahkemesi Karar Bankası. anayasa.gov.tr, erişim tarihi 01.08.2019

b) Yargıtay 10.Hukuk Dairesi'nin itiraz yolu ile; "17.7.1964 gün ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası'nın "Sağlık yardımlarının süresi" başlıklı 34. maddesinin üçüncü fıkrasındaki "... 18 aya kadar ..." sözcüklerinin, Anayasa'nın 10. 17. ve 56. maddelerine aykırılığı savıyla iptali istemi" ile başvurusunu, Anayasa Mahkemesi 1990/27 E., 1991/2 K. sayılı ve 17.01.1991 günlü kararı ile kabul etmiştir⁴⁸. Yargıtay 10.Dairesi başvurusunda, Devletin vatandaşın sağlığını koruma görevini 17.madde çerçevesinde üstlenmiş bulunması sebebiyle, 56.madde açısından ileri sürülebilecek 65.maddede yer alan devletin mali gücü kısıtlamasının burada söz konusu olamayacağı belirtilmektedir. Anayasa Mahkemesi gerekçesinde; Anayasa'nın 17. maddesinin ilk tümcesinin "Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir..." olduğu, "Kişinin yaşama hakkı, maddi ve manevi varlığını koruma hakkı"nın, birbirleriyle sıkı bağlantıları olan, devredilmez, vazgeçilmez temel haklardan olduğu ve bu haklara karşı olan her türlü engelin ortadan kaldırılmasının devlete ödev olarak verildiği belirtilmekte; bu bakımdan güçsüzleri güçlüler karşısında koruyacak olan devletin, gerçek eşitliği sağlayacak, toplumsal dengeyi koruyacak, böylece gerçek hukuk devleti niteliğine ulaşacağını; hukuk devletinin amaç edindiği yaşama hakkının korunmasının, sosyal güvenliğin sağlanmasıyla gerçekleşeceğini, bu sebeple; "Sosyal güvenliği sağlayacak olan kuruluşların yasal düzenlemelerinin "yaşama hakkı ile maddi ve manevi varlığı koruma haklarını" zedeleyecek veya ortadan kaldıracak hükümler içermemesi" gerektiği vurgulanmaktadır. Mahkeme; "18 aya kadar ..." sınırlamasının Anayasa'nın 17. maddesine aykırı olduğuna, Anayasa'nın 56. maddesinin devlete, kişilerin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmelerini sağlamak için sağlık kuruluşlarının hizmetlerini, düzenleme, denetleme ve organize etme gibi görevler yüklediğini, devletin kişilerin yaşamlarını sağlıklı biçimde sürdürmeyi sağlamak amacını çeşitli sosyal güvenlik kuruluşları ile gerçekleştireceğinin anlaşıldığını ve "Devlet için bir görev, kişiler için de bir hak olan bu amaç gerçekleştirilirken bu hakkı

⁴⁸ Anayasa Mahkemesi Karar Bankası. anayasa.gov.tr, erişim tarihi 01.08.2019.

sınırlayıcı, bu haktan yararlanmayı zayıflatıcı düzenlemelerin Anayasa'nın 56. maddesine de aykırı" olacağını kaydetmektedir. Anayasa'nın 60. ve 65. maddeleri yönünden ise: "Sosyal güvenliğin, uluslararası hukuk belgelerinde ve çağdaş Anayasalarda "ekonomik ve sosyal haklar" bölümünde düzenlenen temel bir insanlık hakkı olduğunu; itiraz konusu ibarenin bu hakkı *kullanılamaz ve etkisiz kılması sebebi ile* Anayasa'nın 65. maddesinde yer alan sınırlama ile bir ilişkisinin olamayacağı, Anayasa'nın 60. maddesi ile sosyal güvenliğin kişiler için Devletçe sağlanması gereken bir hak olarak düzenlendiğini, her ne kadar 65. madde ile Devletin bu alandaki görevlerine bazı sınırlamalar getirilmiş olsa da, bu hakkın Anayasa'nın 17. maddesinde düzenlenen "yaşama, maddi ve manevi ve varlığını koruma hakkı" ile çok sıkı bağlantı içinde olması sebebiyle, devletin ekonomik ve sosyal alandaki görevlerini yerine getirirken uygulayacağı sınırlamalarda "yaşama hakkını" ortadan kaldıran düzenlemeler yapamayacağını, bu nedenle Anayasa'nın 65. maddesindeki sınırlamaları, 506 sayılı Yasa'nın 34. maddesindeki itiraz konusu "... 18 aya kadar..." sözcüklerine uygulama olanağının bulunmadığı gerekçesi ile Anayasa'ya aykırı bularak oy çokluğu ile iptaline karar vermiştir.

c) Zonguldak 3.İş Mahkemesi'nin itiraz yolu ile Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğünün işverenin işyerinde gerekli sağlık ve güvenlik tedbirlerini almaması yüzünden ölen bir işçinin geride bıraktığı kişilere bağladığı gelirin sermaye değerinin faizi ile birlikte alınması istemi ile işverene karşı açtığı davada, davacının dayandığı 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 26 ncı maddesinin birinci fıkrası kuralının Anayasa'nın 2 ve 12 inci maddelerine aykırılığı görüşüyle ve ayrıca dâvada istenilen faiz yönünden de davalı vekilince ileri sürülen davacının gelecek 20 - 30 yıl içinde hak sahiplerine ödeyeceği aylıklar için gelir bağlama tarihinden başlayarak faiz istemesinin Anayasaya aykırılık savının ciddiliği dolayısıyla iptali istemi ile yaptığı başvuruyu 1972/2 E, 1972/28 K. sayılı ve 23.05.1972 günlü kararı ile reddetmiştir⁴⁹ Anayasa

⁴⁹ Anayasa Mahkemesi Karar Bankası. anayasa.gov.tr, erişim tarihi 01.08.2019.

Mahkemesi'nin bu kararı, iş hukuku ve sosyal güvenlik hukuku, özellikle çalışma sağlığının temel hak olan yaşam hakkı ile olan ilişkisi açısından öğreticidir. Anayasa Mahkemesi gerekçesinde; tartışma konusu kuralın, işvereni işçi sağlığını ve güvenliğini titizlikte korunma durumunda bırakarak işçilerin ölmelerini veya sağlıklarına zarar gelmesini önleyici bir tedbir niteliği bulunduğu, bu tedbirin Anayasa'nın herkesin, yaşama, maddî ve manevî varlığını geliştirme haklarına ve kişi hürriyetine sahip olduğuna ilişkin ve Devletin insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlama görevi veren hükümleri ile, bütün devletlerin görevinin kişinin canının ve sağlığının özellikle başka kişiler yüzünden doğacak her türlü zarardan korunması ilkesine uygun olduğu belirtilmektedir. Devletin sosyal niteliği gereği, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği ve dolayısıyla toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü olduğunu, sanayi toplumlarında güçlü kabul edilen işveren karşısında zayıf işçiyi koruma amaçlı ilgili hükmün Anayasaya aykırı olmadığına hükmetmektedir. *“Tartışma konusu kuralın işveren üzerinde etkili olması sonucu işverenin titizlikle gerekli tedbirleri alması ile işçilerin ölümden hastalık veya sakatlıktan korunmaları halinde topluma yararlı olacağı, aksine bu kural işveren üzerinde etkisiz kalır ve bunun sonucunda işçi ölür, hastalanır, ya da sakatlanırsa, Sosyal Sigortalar Kurumunun hak sahiplerine gelir bağladıktan sonra uğradığı zarardan çok bir parayı işverenden alacaklı gücünü koruması ve sigortadan yararlananlar topluluğuna karşı olan borçlarını eksiksizce ve kolayca yerine getirmesi ile, işçilere yararlı olmasının sağlanacağı ve toplumsal dengenin korunacağına”* hükmedilmektedir. *“Kasıtlı olarak işçiyi zarara sokmuş veya ağır kusuru ile zarara yol açmış bir işverenin yararı karşısında sonucuna katlanma durumunda bulunan işçi topluluğunun ve onların arkasında Sosyal Sigortalar Kurumunun yararının söz konusu olduğu, prim ödemenin kendi kastı veya kusuru ile başkasının ölmesi, hasta yahut sakat olması sonucunda doğan zararlara karşı işvereni tazminat ödeme borcu dışında tutamayacağı, bunun Anayasal kurallara aykırı olacağı”* vurgulanmaktadır.

“Sigorta primi ödeyerek zararı karşılama yoluna başvuran işverenin işçinin canına veya sağlığına zarar gelmesini önleme ödevinden sanki sıyrılmış sayılması gibi bir izlenim uyandıracak bu (aksi) durumun, Anayasa’nın insan canının ve sağlığının korunmasına ilişkin olan hükümleri ile çelişeceği” ifade edilmektedir.

Yukarıya alınan Anayasa Mahkemesi karar gerekçeleri, Anayasa’nın 65.maddesi ile getirilen sosyal haklarla ilgili Devletin yükümlülüklerini yerine getirmede, ekonomik durum ve mali gücü ile ilgili kabul edilebilir sınırlamaların; yaşam hakkı kapsamındaki sosyal güvenlik, sağlık ve çalışan sağlığı gibi haklar açısından gerekçe oluşturmayacağını ortaya koymaktadır.

2) Bireysel başvurularla ilgili kararlar:

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesi’ne ayrıca bireysel başvuruları karara bağlama görevi verilmiştir⁵⁰. Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla herkesin olağan yargı yollarını tükettikten sonra Anayasa Mahkemesi’ne başvurabileceğine ilişkin ek fıkra, Anayasa’nın Anayasa Mahkemesi’nin görev ve yetkilerini düzenleyen 148.maddesine eklenmiştir. Bu şekilde, AİHM’e başvurulmadan önce tüketilmesi gereken olağandışı, ek bir iç hukuk yolu oluşturulmuştur. Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvurularla ilgili karar bankasında, “iş sağlığı ve güvenliği” anahtar kelimesi ile yapılan arama sonucu, 1 Ağustos 2019 itibarı ile 13 adet karar bulunduğu, bu kararlardan telafiden öte, caydırıcılık temelli koruma ve yerine getirme yükümlülüğü ile ilişkilendirilebilecek, devletin idari denetimi anlamında iş teftişinin irdelendiği iş kazası sonucu ölüm nedeniyle açılan iki dava olduğu görülmektedir;

a) Anayasa Mahkemesi’nin Abdülkadir Şimşek ve Diğerleri başvurusu⁵¹ ile ilgili kararına konu olay, sanayi bölgesinde faali-

⁵⁰ Anayasa Madde 148, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/>, erişim tarihi 01.08.2019.

⁵¹ (Başvuru numarası 2014/11868, Karar tarihi 12.06.2018, Resmi Gazete Yayın Tarihi 3.8.2018, sayısı 30498)

yet gösteren iki ayrı işyerinde aynı gün meydana gelen patlamada ihmalleri bulunduğu ileri sürülen kamu görevlileri hakkında soruşturma izni verilmemesi nedeniyle yaşam hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. 03.02.2011 tarihinde Ankara'da iki ayrı işyerinde meydana gelen patlama ve yangın sonucu başvurucuların yakınlarının aralarında bulunduğu 20 işçi hayatını kaybetmiştir. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın soruşturması kapsamında, olayların meydana geliş nedeni ve sorumluları ile ilgili bilirkişi raporunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı iş müfettişleri tarafından yapılması gereken iş güvenliği denetimlerinin yapılmadığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının da piyasa denetim ve gözetimi konularında yapması gerekenleri tam olarak yerine getirmediğinin anlaşıldığı, ancak kamu idarelerinin eksikliklerinin patlama ile doğrudan ilgisi olmadığı belirtilmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı'nın 24.5.2012 tarihli kararı ile meydana gelen patlama ile denetim görevi arasında uygun illiyet bağının bulunmadığı gerekçesi ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı denetim görevlileri hakkında istenen soruşturma izninin işleme konulmamasına karar verilmiştir. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 9/6/2014 tarihinde anılan şikâyete ilişkin olarak atılı suçun işlendiğine dair yeterli ve inandırıcı delil elde edilemediği gerekçesiyle itiraz yoluna gidilmeksizin işlemde kaldırma kararı verilmiştir. İtiraz üzerine Danıştay 1.Dairesi'nin şikâyetin işleme konulmasına ilişkin kararın kaldırılması kararı üzerine eski İş Teftiş Ankara Grup başkanı hakkında yapılan ön inceleme sonucu: sözü edilen işyerlerinde 2007 yılından kaza tarihine kadar denetim yapılmadığının anlaşıldığının, ancak 29/6/2011 tarihli bilirkişi heyeti raporunda iş müfettişleri tarafından denetim yapılmamasının olayın meydana gelmesi ile doğrudan bağlantısı olmadığını belirttiği, iş sağlığı ve güvenliği yönünden gerekli önlemlerin alınmasının öncelikle işverenin sorumluluğunda olduğu, denetim elemanı sayısı ile mevcut işyerleri sayısı karşılaştırıldığında tüm işyerlerine yönelik kapsamlı ve işlevsel denetim yapılmasına fiilen olanak bulunmadığı, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından da şikâyete ilişkin işlemde kaldırma kararı verilmiş olduğu,

olayda görevi kötüye kullanma ya da ihmal suçunun varlığından bahsedilemeyeceği gerekçeleriyle soruşturma izni verilmemesi-ne karar verilmiştir. Danıştay 1.Dairesi, olayla denetim eksikliği arasında sebep sonuç ilişkisi bulunmaması sebebiyle sorumluluk atfedilemeyeceği gerekçesi ile itirazı reddetmiş, bunun üzerine Anayasa Mahkemesi'ne başvuru yapılmıştır.

Anayasa Mahkemesi karar gerekçesinde devam eden tazminat ve ceza davalarına değinildikten sonra ulusal ve uluslararası hukukta yer alan düzenlemeler ve yargısal uygulamadan söz edilmekte, Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi ile herkesin yaşam hakkının yasa ile korunacağı düzenlendiği, AIHM içtihadında devletin yaşam hakkı kapsamında bir olayı etkili soruşturma yükümlülüğünün bulunduğu kabul edildiği, sadece kamu görevlisinin eylemi veya ihmali sonucu meydana gelen bir ölüm olayında değil, doğal olmayan her ölüm olayında -öldürmeme ya da yaşamı ihlal etmeme yükümlülüklerini ihlal etmemiş olsa da gerçekleşen ölümün sebebi ve varsa sorumlularını ortaya çıkarmaya yönelik etkili bir soruşturma yapma yükümlülüğü olduğunu, kasten gerçekleştirilen ölümlerde etkili bir cezai soruşturma yürütme zorunluluğu bulunmakla birlikte ihmal nedeniyle meydana gelen ölüm olaylarına ilişkin davalar açısından farklı bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini ve buna göre yaşam hakkının veya fiziksel bütünlüğün ihlaline kasten sebebiyet verilmemiş ise *etkili bir yargısal sistem kurma* yönündeki pozitif yükümlülüğün her olayda mutlaka ceza davası açılmasını gerektirmeyeceğini, mağdurlara hukuki, idari ve hatta disiplinle ilgili hukuk yollarının açık olmasının yeterli olabileceğini karara bağladığı belirtilmektedir. Sonuç olarak; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile ilgili olarak illiyet rabitası oluşmadığı gerekçesi ile, başvuru ile ilgili kabul edilemezlik kararı verilmektedir.

b) Naziker Onbaşı ve Diğerleri başvurusu⁵², maden kazası sonucu meydana gelen ölüm olayına ilişkin etkili ceza soruşturma-

⁵² (Başvuru numarası 2014/18224, Karar tarihi 09.05.2018)

sı yapılmaması nedeniyle yaşam hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir. Bu kazada başvuruçuların kardeşi Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı bir iktisadi devlet teşekkülü olan TTK'ya bağlı Kozlu Taşkömürü İşletme Müessesesi bünyesinde faaliyet gösteren maden ocağında meydana gelen degaj ve metan gazı zehirlenmesi sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu davada da, kasıtlı olan ve olmayan fiil sonucu ölüm ayırımı yapılarak, devletin yükümlülükleri ile ilgili Abdülkadir Şimşek ve Diğerleri kararındaki gerekçeler tekrarlanmakta, ancak devamında kasıtlı olmayan fiiller nedeniyle meydana gelen ölüm olaylarında kamu makamlarının muhakeme hatası, dikkatsizliği aşan bir kusuru olduğu veya olası sonuçların farkında olmalarına rağmen söz konusu makamların kendilerine verilen yetkiler kapsamında tehlikeli bir faaliyet nedeniyle oluşan riskleri bertaraf etmek için gerekli ve yeterli önlemleri almadığı durumlarda -ilgililer diğer hukuk yollarına başvurmuş olsalar dahi- kişilerin hayatının tehlikeye girmesine neden olanlar hakkında bir ceza soruşturması yürütülmesi gerektiği belirtilmektedir. Bilirkişi raporu alınan soruşturma dosyası kapsamında kurumun uzmanlık alanında olan bir işin bu konuda uzmanlığı ya da tecrübesi olmayan bir alt işverene verilmesi, denetimi zorlaştıran ve riski artıran hatalı bir sistem kurulması nedenleriyle TTK Yönetim Kurulu Başkanı ve üyelerinin, olayda sorumlulukları bulunduğu ilişkin birtakım veriler bulunduğu, soruşturma izni verilmemesi kararının bilirkişi raporunda belirtilen "kusur ile degaj/püskürme olayı arasında bire bir illiyet bağı bulunmadığı" yönündeki tespite dayandırıldığının anlaşıldığı belirtildikten sonra, her ne kadar soruşturma izni prosedürünün, kamu görevlilerinin görevleri sebebiyle işledikleri suçlardan dolayı ileri sürülen iddia ve şikâyetler nedeniyle gereksiz ithamlarla karşılaşmamaları ve bu şekilde kamu görevlerinin aksamaması için ceza soruşturmasına geçilmeden önce bir ön inceleme ve değerlendirme yapılması amacını taşısa da, anılan amacın ötesinde ceza yargılamasının işleyişini geciktirecek ve soruşturmanın etkin olarak yürütülmesine engel olacak şekilde ya da kamu görevlilerinin ceza soruşturmasından muaf tutulduğu izlenimini oluşturacak şekilde uygu-

lanmaması gerektiğine hükmedilmektedir. Tehlikeli bir faaliyet kapsamında, kişilerin yaşamı ile vücut bütünlüğü üzerinde ortaya çıkan risklerin en aza indirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması konusunda sorumluluğu bulunan kişilerin tespit edilebilmesi ve tespit edilen sorumluluklar karşısında devletin göstereceği yargısal tepkinin, benzer olayların yaşanmaması bakımından da önem taşıdığı belirtilmektedir. Cumhuriyet Başsavcılığı'nın sorusu üzerine bilirkişi raporunda idari yetkililerin kusurları ile kaza arasında doğrudan sebep-sonuç ilişkisi bulunmadığına yönelik tespitin soruşturma izni verilmemesine dayanak kabulünün, ceza hukuku anlamında eylem ile sonuç arasında bir illiyet bağı bulunup bulunmadığının belirlenmesinin ancak yargısal merciler tarafından yapılabileceği ilkesi ve yaşam hakkı kapsamında devletin sahip olduğu etkili soruşturma yükümlülüğünün sorumluların belirlenmesini ve gerekiyorsa cezalandırılmasını sağlayabilecek bir ceza soruşturması yürütülmesini gerektirdiği, kamu makamlarının bilirkişi raporları ile tespit edilen kusurlu davranışlarının bulunduğu somut olayda, tespit edilen kusur ile gerçekleşen netice arasında ceza hukuku anlamında bir illiyet bağı bulunup bulunmadığının ilgili idare kurullarınca karara bağlanarak adli sürecin sona erdirilmesinin etkili soruşturma ilkeleriyle bağdaşmadığı sonucuna varılmaktadır. Anayasa'nın 17. maddesinde güvence altına alınan yaşam hakkının usule ilişkin boyutunun ihlaline ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna, Anayasa'nın 17. maddesinde güvence altına alınan yaşam hakkının usul boyutunun ihlal edildiğine, kararın bir örneğinin yaşam hakkının usul boyutunun ihlalinin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmak üzere Ankara Bölge İdare Mahkemesine E.2014/331, K.2014/346 sayılı dosyasına gönderilmesine karar verilmektedir.

Dosya içerikleri karşısında, iddia edilen kusurun nitelik ve ağırlığının farklı olabileceği ve ilk dosyadaki Danıştay ilgili dairesinin itirazın reddi kararı bir yana bırakılır, sadece gerekçeler üzerinden ele alınırsa, iki dosyada varılan kararların uyumlu olmadığı sonucuna varılmaktadır. AİHM'nin Ümraniye kararına referansla, Naziker Onbaşı ve Diğerleri

kararında dayanılan; *“tehlikeli bir faaliyet kapsamında, kişilerin yaşamı ile vücut bütünlüğü üzerinde ortaya çıkan risklerin en aza indirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması konusunda sorumluluğu bulunan kişilerin tespit edilebilmesi ve tespit edilen sorumluluklar karşısında devletin göstereceği yargısal tepkinin, benzer olayların yaşanmaması bakımından da önem taşıdığı, yaşam hakkı kapsamında devletin sahip olduğu etkili soruşturma yükümlülüğünün sorumluların belirlenmesini ve gerekiyorsa cezalandırılmasını sağlayabilecek bir ceza soruşturması yürütülmesini gerektirmesi, kamu makamlarının bilirkişi raporları ile tespit edilen kusurlu davranışlarının bulunduğu somut olayda, tespit edilen kusur ile gerçekleşen netice arasında ceza hukuku anlamında bir illiyet bağı bulunup bulunmadığının ilgili idare kurullarınca karara bağlanarak adli sürecin sona erdirilmesinin etkili soruşturma ilkeleriyle bağdaşmadığı”* gerekçelerinin, Abdülkadir Şimşek ve Diğerleri başvurusunda ulaşılan sonuca uygun bulunmadığı düşünülmektedir. Naziker Onbaşı ve Diğerleri dosyasında farklı olarak Danıştay kararı ile illiyet rabitası olmadığı sonucuna varılmıştır, ancak ceza soruşturması yapılmamıştır. Aleni bir ceza yargılamasında, tarafların tüm delillerinin toplanması ile ulaşabilecek en azından “caydırıcılık” sonucuna Abdülkadir Şimşek ve Diğerleri dosyasında ulaşamamıştır. Naziker Onbaşı ve Diğerleri ile ilgili yukarıya alınan karar gerekçesi, bu dosyada da kabul edilebilirlik kararı verilmesini gerektirirken, yaşam hakkı ile ilgili Devletin yükümlülükleri açısından idarenin görevlerini gereği gibi yerine getirip getirmediğinin, aleni ceza davası yolu ile yargısal denetimi bu şekilde yapamamıştır.

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken diğer husus; Abdülkadir Şimşek ve Diğerleri dosyasında, Danıştay tarafından uygun bulunan ön inceleme sonucu soruşturma açılmamasına dair kararın hem gerekçesi hem de bizzat yargılamanın muhatabı olacak idare tarafından verilmiş olmasının hukuk devleti ilkesine uygunsuzluğudur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın ön inceleme kararında; *“iş sağlığı ve güvenliği yönünden gerekli önlemlerin alınmasının öncelikle işverenin sorumluluğunda olduğu, denetim elemanı sayısı ile mevcut işyerleri sayısı karşılaştırıldığında tüm işyerlerine yönelik kapsamlı ve işlevsel denetim yapılmasına fiilen olanak bulunmadığı”*; iş müfettişleri tarafından yapılması gereken iş gü-

venliği denetimlerinin yapılmamış olmasının hukuki/kabul edilebilir gerekçeleri olarak sunulmuştur. İş müfettişi sayılarının çok az, iş teftiş kurulu çalışmalarının yetersiz olması bilinen öğretilerde de eleştirilen bir husustur⁵³. Ancak bu konuda görevli idare, dava dosyasına yansıyan tespitleri ile bizzat ve açıkça, uluslararası sözleşmeler ile taahhüt edilen ve Anayasa ile güvence altına alınan, İş Kanunu 91.maddesi ile kendisine verilen görevi ve çalışanların sağlık ve güvenliğinin işle ilgili korunması yükümlülüklerini yerine getirmedeğini kabul etmektedir. İş sağlığı ve güvenliği önlemlerini almak, işverenin sorumluluğu olmakla birlikte, devletin işverenin bu sorumluluğu yerine getirmesini sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Yirmi kişinin ölümü ile sonuçlanan işle ilgili bir patlamanın gerçekleşebildiği derecede tehlikeli iki işyerinin denetlenmemiş olmasının, görevli makamca işverenin esas olarak sorumlu olduğu ve yeterli iş müfettişi olmadığı sebepleri ile açıklanabilmesi ve bu durumun hiçbir etkin mekanizma ile yaptırım altına alınmadığı gibi, soruşturma açılmamasının gerekçesi olarak ileri sürülebilmesi, başlı başına üzerinde durulması gereken bir konudur. Devletin çalışma hayatı ile ilgili mevzuatı denetleme, izleme ve teftiş görev ve yetkisinin, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca, ihtiyaca yetecek sayı ve özellikle teftiş ve denetlemeye yetkili iş müfettişince yerine getirileceğini hükme bağlayan İş Kanunu'nun 91.maddesinin hayatta karşılığı olmadığını açıkça kabul eden bu anlayışın sorgulanmaması, devletin yaşam hakkı ile ilgili yükümlülükleri çerçevesinde kabul edilebilir bulunmamaktadır. Bu mazeretin Anayasa'nın 65.maddesinde düzenlenen Devletin sosyal hakları ekonomik durumu ve mali gücüne oranlı yerine getirebileceği hükmü ile açıklanması da mümkün değildir. Norm denetimi ile ilgili Anayasa Mahkemesi karar gerekçelerinde hükmedildiği üzere, doğrudan en temel kişi hakkı olan yaşam hakkı kapsamında olması sebebi ile, çalışan/işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki sosyal haklar, 65.madde sınırlanmasına tabi değildir. Devletin çalışan sağlığı açısından denetim örgütü

⁵³ Oğuz Karadeniz, "Dünyada ve Türkiye'de İş kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği", Çalışma ve Toplum, 2012/3; 15-75, s. 51; Gaye Burcu Yıldız, "İş Hukukunun Etkinliği ve Amacı Üzerine Yeniden Düşünmek", Çalışma ve Toplum Dergisi, 2018/2; 733-748, s.744; Fatih Yılmaz, "Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliği Teftişlerinin İstatistiksel Açısından Değerlendirilmesi", İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Nisan/April 2015, C: 17, S: 2; 76-91, s.88. ISSN: 2148-9874, DOI: 10.4026/1303-2860.2015.0277.x

olan iş teftiş örgütünün faaliyetlerinin, ölümlü ya da engelliğe neden olucu her iş kazası veya meslek hastalığı olgusunda yargısal denetime tabi tutulması, eksiklik ve hataların tespiti ile yinelenmemesi ve dolayısı ile devletin insan hakları ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmesi açısından gereklidir. Yargısal denetimin, gelecekte benzer olayların tekrarlanmaması yönünden “caydırıcılık” ve “eksikleri tamamlama ve düzeltme” etkisinden çok, sadece ölüm ya da yaralanmaya yol açan olayla ilgili bireysel zararların parasal/ tazminat ya da faillere etkili cezai yaptırımla “telafi” si ile sınırlı ele alınması, bu alanda yaşam hakkının korunmasının göz ardı edilmesi sonucuna yol açıcı bulunmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, hukuksal olarak işçi sağlığı ve iş güvenliğinden sorumlu işverenin, bu sorumluluğunu yerine getirmesinden Devletin sorumlu olduğunun hatırlatılmasıdır. Devletin, çalışanların işyerinde ve işle ilgili sağlık ve güvenliğini koruması, en temel insan hakkı olan “yaşam hakkı” ile ilgili hukuksal yükümlülükleri gereğidir. Bu amaçla devletin düzenleme yapma, organizasyon ve denetim yolu ile mevzuatın etkili uygulanmasını sağlama görevleri bulunmaktadır. Türk iş hukuku mevzuatının, genel olarak kurallar açısından, kâğıt üzerinde gerekli güvenceyi sağladığı kabul edilmektedir⁵⁴. Çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğinin korunmasına yönelik mevzuatın ise düzeltilmesi ve güçlendirilmesi gereken yönleri bulunmakla birlikte⁵⁵, bu hali ile dahi etkin olarak hayata geçirildiğini söylemek mümkün olmamaktadır. Özveri’nin öz ifadesi gibi: “Mevzuat vardır, ancak işçiler iş kazası ve meslek hastalıklarından ölmeye devam etmektedirler⁵⁶. Yargı kararlarına da yansıyan, iş kazası sonucu ölüm ve yaralanma halinde hak arama yollarının bulunmasını ve bu yollarla “telafi” edilmesini yeterli kabul eden

⁵⁴ Gaye Burcu Yıldız, “İş Hukukunun Etkinliği ve Amacı Üzerine Yeniden Düşünmek”, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2018/2; 733-748, s.742-743. <http://www.calismatoplum.org/sayi57/yildiz.pdf>, erişim tarihi; 01.08.2019.

⁵⁵ TMMOB Makine Mühendisleri Odası İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Raporu, Yayın No.MMO/689, Güncellenmiş Sekizinci Başka, Ankara 2018, s.22. <https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/ISG%20raporu%202018.pdf>, erişim tarihi 01.08.2019.

⁵⁶ Murat Özveri, İşçi Sağlığı İş Güvenliği ve İş Cinayetleri, Birleşik Metal İş Yayınları, İstanbul 2015, s.60.

anlayışın, bu sonucun değişmemesinde etkili olabileceği düşüncesine katılıyorum. Gerçekte ölen ya da bedensel bütünlüğü bozulan kişi açısından geri döndürülmeyecek “telafi edilemez” zarar söz konusudur. Bu telafi edilemez yaşam hakkı ihlallerinin engellenmesi için, yargı kararlarına dahi yansıyan, çalışan sağlığının sadece işveren sorumluluğunda olduğuna, devletin yeterli organizasyon ve teftiş için kaynak/istihdam sağlama açısından ekonomik durum ve mali gücü mazeret gösterilerek gereğini yerine getirmemesinin kabul edilebilir bulunmasına ilişkin anlayışın terk edilmesi gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi’nin norm denetimi karar gerekçelerinde hükmedildiği üzere; yaşam hakkı kapsamında ele alınabilecek sosyal haklar açısından, Anayasa’nın 65.maddesinde sınırlamaların hukuken geçerliliği bulunmamaktadır. Devlet nasıl kişi haklarının korunması için, suç sonucu doğan zararın tazminini değil, esas olarak güvenliği sağlamak için suçu önleme faaliyetini önceliyor/yürütüyor/yürütmek zorunda ise, çalışan sağlığını korumak için de iş kazası ve meslek hastalıklarının ortaya çıkmasını önlemek için iş sağlığı ve güvenliği mevzuatının uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür. Çalışma sağlığı için çok yönlü organizasyon yapılması, etkin ve işlevli hale getirilmesi, iş teftişinin her açıdan güçlendirilmesi, ölümlü ve ağır bedensel zarara yol açan iş kazası ve meslek hastalıkları halinde sadece işveren/işyeri değil devletin çalışma sağlığı ile görevli organizasyonunun sorgulanması, denetlenmesi ve “hesap verebilirlik” ilkesine tabi kılınması, Devletin uluslararası sözleşmelerle taahhüt ettiği Anayasal yükümlülükleri gereğidir. Bu yolla ancak sorunların tespiti ve ileriye dönük iyileştirmelerin sağlanması mümkün olabilir. En temel insan hakkı olan yaşamın, işle ilgili ve işyerinde korunmasının işverenin hukuksal sorumluluğunda olması, esas olarak Devletin bu sorumluluğun yerine getirilmesini sağlama yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır.

KAYNAKÇA

Alp, Mustafa. “Avrupa Birliği Temel Sosyal Hakları ve Türk İş Hukuku”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 6, Sayı: 1, 2004: 1-41.

Alper, Yusuf. “Bazı Ülkelerde İşçi Sağlığı-İş Güvenliği Uygulamaları ve Türkiye’deki Uygulama ile Karşılaştırılması”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 1988: 83-101. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/9611>, erişim tarihi 05.08.2019.

Bakır, Hasan. “Neo-Liberalizm, Küresel Kriz ve Emek Piyasasında Yaşanan Dönüşümler; Güney Avrupa Bağlamında bir Değerlendirme”, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018, Cilt:18, Yıl:18, Sayı: 3, 18: 1-30, s.2-4. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/554047>, erişim tarihi 07.08.2019.

Bulut, Nihat. Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, XII Levha Yayınları, İstanbul 2009.

Cengiz, Serkan. Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Soma Maden Faciası Raporu, TBB Yayınları:269, s.139(Dipnot 206), Ankara 2014. https://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/20141112_somamadenfaciasipdf.pdf erişim tarihi 01.08.2019.

Erdoğan, Gülnur. “Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı”.TBB Dergisi, Sayı 77, 2008: 123-166.

Erdut, Zeki. Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye, Dokuz Eylül Yayınları, Ocak 2002

Ertürk, Şükran. İş İlişkisinde Temel Haklar, Seçkin Yayınları, Ankara 2002.

Gülmez, Mesut. Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye Kollokyumu, Bildiriler ve Tartışmalar-Kollokyum Sunuş Konuşması, (Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi/TODAİE.), Ankara 1993

Gülmez, Mesut. Uluslararası Sosyal Politika, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara 2000.

Güzel, Ali. “Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar”, Anayasal Sosyal Haklar (Editör:İbrahim Ö.Kaboğlu), Legal Yayınevi, İstanbul 2012;279-289.

Ilıman. Ebrar Zeynep. ”Türkiye’de Meslek Hastalıkları”, Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, C.1, S.1, 2015, www.saysad.org;21-36. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/153587>, erişim tarihi 01.08.2019.

ILO “Creating Safe and Healthy Workplaces for All”(2014) . International Labour Organization. Report prepared for the G20 Labour and Employment Ministerial Meeting Melbourne, Australia, 10-11 September 2014. http://www.g20.utoronto.ca/2014/ILO-safe_and_healthy_workplaces.pdf, Erişim tarihi 06.08.2019.

ILO Labour Administration and Inspection, <https://www.ilo.org/global/topics/labour-administration-inspection/lang--en/index.htm>, erişim tarihi 05.08.2019

ILO Safety and Health at Work, <https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/lang--en/index.htm>, erişim tarihi 05.08.2019.

ILO “The Rana Plaza Accident and its aftermath”, https://www.ilo.org/global/topics/geip/WCMS_614394/lang--en/index.htm, erişim tarihi 06.08.2109.

ILO “Working together to promote a safe and healthy working environment” International Labour Conference 106th Session, 2017. s.4, 92. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_543647.pdf, erişim tarihi 06.08.2019.

Kaboğlu, İbrahim Ö. “Anayasa’da Sosyal Haklar, Alanı ve Sınırları”, Anayasal Sosyal Haklar (Edt: İbrahim Ö. Kaboğlu), Legal Yayınevi, İstanbul 2012: 15-35.

Karadeniz, Oğuz. “Dünyada ve Türkiye’de İş kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği”, Çalışma ve Toplum, 2012/3; 15-75.

Koçak, Derya/Boz Eravci, Deniz/Ayan, Burak/ Çelik, Elif/ Akaner, Özge. (Yayına hazırlayanlar) İş Sağlığı ve Güvenliği Ilo Standartları Sağlıklı ve Güvenli Bir Çalışma Ortamının Geliştirilmesi (ILO standards on occupational safety and health. Promoting a safe and healthy working environment. Report III (Part 1B), International Labour Conference, 98th Session, 2009, Uluslararası Çalışma Ofisi, Cenevre), ÇASGEM Yayını, Ankara 2018, s.XII.. <http://www.casgem.gov.tr/dosyalar/yayinlar/582/dosya-582-4752.pdf>, erişim tarihi 07.08.2019.

Korff, Douwe. Yaşam Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2. maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap (Çeviren Özgür Heval Çınar ve Abdulcelil Kaya), Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları No.8, Belçika 2006. http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/yasamhakkı.pdf, erişim tarihi 01.08.2019.

Laszcz-Davis, Chris. “The OSH Challenge: Understanding Our Emerging World and its Workforce Development Needs”, Statement, 23 March 2019. https://www.ilo.org/safework/events/safeday/33thinkpieces/WCMS_678736/lang--en/index.htm. Erişim tarihi 06.08.2019.

Omay, Umut. Sosyal Haklar Kısa ve Eleştirel bir Bakış, Beta İstanbul 2011.

Özdemir, Erdem. İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2014.

Özveri, Murat. İşçi Sağlığı İş Güvenliği ve İş Cinayetleri, Birleşik Metal İş Y. İstanbul 2015.

Özveri, Murat. “Türkiye’de Meslek Hastalıkları Alanında Yaşanan Hukuki Açmazlar”. Çalışma ve Toplum, 2018/2: 749-786.

Quesada, Luis Jimena. “Avrupa Sosyal Şartı’nın İç Hukukta Uygulanması” (Çeviren:İbrahim Ö.Kaboğlu), Anayasal Sosyal Haklar(Editör:İbrahim Ö.Kaboğlu), Legal Yayınevi, İstanbul 2012;65-71

Süzek, Sarper. İş Hukuku, Yenilenmiş 16.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2018.

Tanör, Bülent . Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar, May Yayınları, İstanbul 1978.

Temiz, Özgür. “Türk Hukukunda Bir Temel Hak olarak Sağlık Hakkı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 69, No. 1, 2014: 165 – 188

Thebaud-Mony, Annie. Çalışmak Sağlığa Zararlıdır(Fransızca’dan Çeviren: Ayşe Güren), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.

Top, Emine Demirel., Yapıcı, N., Çetinkaya, Çağatay. “Comparison of Fatal Occupational Accidents Statistics in Turkey with Some European Countries”, International Journal of Scientific and Technological Research www.iiste.org ISSN 2422-8702 (Online) Vol 4, No.6, 2018; 107-119, <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JSTR/article/view/43642/44975>, erişim tarihi 01.08.2019

Topak, Oğuz. “İşçiden İş Kavramına Geçiş ve Değişikliğin Gizli İdeolojisi”. TTB Mesleki sağlık ve Güvenlik Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran 2004: 7-12.

Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi Soma Maden Faciası Raporu, TBB Yayınları:269, Ankara 2014, s.116. https://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/duyurular/20141112_somamadenfaciasipdf.pdf erişim tarihi 01.08.2019.

TMMOB MMO Makine Mühendisleri Odası İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Raporu, Yayın No. MMO/689, Güncellenmiş Sekizinci Baskı, Ankara 2018, <https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/ISG%20raporu%202018.pdf> Erişim tarihi 01.08.2019.

Yanatma, Servet. ”Soma Dünyada son 50 yılın En Ölümcül 2. Maden Kazası”. <https://tr.euronews.com/2019/05/13/soma-dunyada-son-50-yilin-en-olumcul-2-maden-kazasi>, erişim tarihi 06.08.2019.

Yıldız, Gaye Burcu. “İş Hukukunun Etkinliği ve Amacı Üzerine Yeniden Düşünmek”, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2018/2; 733-748. <http://www.calismatoplum.org/sayi57/yildiz.pdf>, erişim tarihi; 01.08.2019

Yılmaz, Fatih. “Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliği Teftişlerinin İstatistiksel Açından Değerlendirilmesi”, İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Nisan/April 2015, C: 17, S: 2; 76-91, s.88.ISSN: 2148-9874, DOI: 10.4026/1303-2860.2015.0277.x

Yücel Dericiler, Özge. Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2014.